

S a r u s i M i h á l y

Végenincs Corvinka

*A VÉGIG A CORVINKÁN című utcarajz II. kötetének
javított változata*

Corvinka villanykönyv

Békéscsaba, 2024

Sarusi Mihály
Végenincs Corvinka

Szerkesztette
Kállai Gyöngyi

SARUSI MIHÁLY ©

A VÉGIG A CORVINKÁN címmel tervezett írói utcarajz (Páskándi Gézától vett fordulattal élve: a műveltebbek nyelvén szólva szociográfia) első fejezetei 2010-ben láttak napvilágot. Folytatván a sort ezúttal VÉGENINCS CORVINKA-ként újabb csabai utcarajz-fejezeteket tehetünk az érdeklődők kezébe a Corvinka Könyvek nevű, Csabai (Ásott-)Körös parti sorozatunkban. Bővítvén a Corvin utcához, az őt magába foglaló Kastélyhoz (kastélyi tizedhez–kerülethez) kötődő leírásunkat. Mindabból merítkezve, mit átértünk e tájt, kibővítve mindazzal, ami a szülőházunk, a Corvin 7. környékével valamiképpen összefügg. S azzal mi nem függne össze!

Egész életünk?

'14-es leszerelő levele szomszédunk apjának, legelső emlékképeink, a 38 házat számláló, kisebb falunyi közösséget alkotó tótok, zsidók, magyarok megannyi keszervéről és örömről...

A Corvinkáról.

Honnan, ha nem onnét?

Otthonirodalmunkhoz szerény hozzájárulást kínálván.

Hogy jöjjön majd – ha az Ég megengedi – harmadikul (be-fejezésként?) a HÁZRÓL HÁZRA A CORVINKA, amelyben a 38 családi fészekben történekről 38 történet ad majd, remélhetőleg, képet.

Bolondos leszerelő levél 1914-ből

REGEDEI OBSIT

Obsitlevél, leszerelő öreg huszárok játékos búcsú-, mi több, végelbocsátó levele... a szüleinek Békés-Csabára, 1914 júniusában; hogy ennek ellenére 1918 végén tudjon csak hazamenni a küldemény föladója.

„...Zsebrevágja a zsoldkönyvét, meg a leszerelő levelét...”
Oszrt elveszi a régi szeretőjét.

Nem akármilyen – majdnem prózavers (képköltemény?) – mesebeszéd! Csabai s miegyéb – alföldi – fiúk bolondozása, az utolsó 100 nap után! Ahogy mi vágtuk fél évszázad múltán a centit a „néphadseregben”! Ők a 16. közös huszárezredben, Ausztriában.

Az 1980-as években akadtam rá a szomszédban. A Corvin 11.-ben. (Magam a 7.-ben születtem s nőttem föl.) Valahogy szóba elegyedtem a ház gazdasszonyával, Hajdú nénivel, s ő mesélni kezdett. Sőt, megmutatta a könyveit is! Már amit az apja, öregapja után örökölt. És őrzött az otthonában. (Előhozakodott velük, mert hallott valamit harangozni arról, hogy könyvem jelent meg, ráadásul Csabáról is?)

Az édesanyám korosztályából való Hajdú Zsigmondné Hrabovszky Ilona nyílt meg előttem, tárta elém legbensőbb titkait. Legfőbb értékeit?

Igen rácsodálkoztam Haan Lajos szlovák nyelvű Csaba-történetére! Vékony kis kötet, amelyből több kiadás is született, hol magyarul, hol tótul jelent meg, és valamelyik valamennyi csabai családi fészekben megvolt! Mellette a Hajdú/Hrabovszky-otthonban a szlovákok temetési énekeskönyve, a Funebrál. (...Ízelítő az átlag csabai polgárok – kigazdák és iparosok – száz évvel ezelőtti házi könyvtárából?)

– A Funebrált ritkán veszem elő, legutóbb egy öregasszony temetésénél használtam. Inkább magyarul énekelnek már.

A Funebrál még gót írással, a többi már a mi betűinkkel.

Meg ez, meg amaz – például A magyar huszár, amelyet 1934-ben 30 pengőért vett az apja. (A 30 pengő elég sok pénz lehetett, mert akkoriban József Attilának „havi kétszáz sose telt”... S öregjeink 1–5 pengős napszámra emlékeztek.). Végül a különös obszitélevelet is elővette. Házi levéltárunk rejtett értékét. Amelyhez hasonló kerülhet majd minden valamirevaló családi otthonban, ahol őrzik az ősök emlékét, tisztelettel emlékeznek eleikre? Hogy dobnák el!

Csak ha ők elporladnak (...vész előbb-utóbb nyoma ennek, ezeknek).

Hogy ma megvan-e még? Hrabovszki András és huszár bajtársainak a magyarul fogalmazott, szépen megszerkesztett elbocsátó szép üzenete. (Hajdúné, szerencsére, később a városi közgyűjteménynek ajándékozta féltve őrzött kincseit, köztük ezt is.)

Amire vártak, elkészítették maguknak... maguk?

Várták a szabadulást, a kaszárnya elhagyását, a kard és a munda letételét, a parancsnak való föltétlen – kényszerből vak? – engedelmeskedés végét. Június elején, derekán? Hogy a június 28-i szarajevói merénylet megakadályozza szabadulásukat. „Bezupáltak”, „tovább szolgáltak”... Míg fűbe, sárba, mocsárba, kőbe nem haraptak. Vagy túl nem éltek.

– Hrabovszky András; 26 hold földje volt az apámnak. Az Újkígyósi utcában laktunk, az Erkel utcában nagyapám, Hrabovszky János lakott, oda jött ez a levél.

Az apja 1890-ben született, 1965-ban halt meg. 1911-ben bevonult, és 1918 karácsonyára jött haza. A könyvek szülőatyja katonaládájából kerültek elő.

– Én 1921-ben születtem tanyán. Amikor iskolába jöttem, a Kígyósi utca sarkán volt az iskola, magyarul egy szót sem tudtam. Az iskola egyházi volt; az utca felől a magyar, belül a szlovák osztály. Szlovák iskolába jártam.

Éppen abban az időben, amikor az e sorokat rovó íródeák apja (aki utóbb a Corvin 7.-ben élt a családjával) az úgynevezett Románia – az antant által agyondédelgetett, „valóban európai” ország – egyik színmagyar falujában kötelezően csakis román tannyelvű iskolába járhatott.

Annyira megörültem e különleges leletnek, hogy nyomban nekiálltam lemásolni.

Fényképezőgép nem volt nálam, s akkor miegyéb lehetőség sem kínálkozott a játékos obsitlevél megörökítésére. Hát tollat ragadtam, és már írtam is, lehetőleg abban az alakzatban, amelyben készült.

2020-ban, corvinkai regénkre készülve bukkantam rá a másolatomra. Íme a három évig közös huszár Hrabovszky Ondris „leszerelő levele”!

Hogy aztán...

Itt nyugszik ifjúságunk virágából három keserves év.

1911–1914.

A 16. Huszárezred.

Mi 1911-beli öreg huszárok a 3 évi hosszas szenvedés, valamint sok 24 órás szolgálattól megtört és elszomorodott szívvel jelentik meg minden hajadonnak, szakácsnőnek, szobalánynak, való félben levő asszonynak, gyászfátyolt letenni óhajtó özvegy asszonynak, a férjhez menni óhajtó lányoknak, szülőknak, jó barátoknak, és az itt mind fel nem soroltaknak, hogy forrón óhajtott, várva várt, feledhetetlen

u t o l s ó s z á z k i s n a p u n k

folyó évi június xxx éjjel 12 órákor, a civilizruha megrendelése után jobb létre szenderült.

A megboldogult hűlt tetemének beszentelése, illetve a gyász mise megtartása, a zöldfülű reguták szomorú bögése mellett

fog elzengetni sörös és boros poharak harangozása mellett a huszár kázinóban folyó hó xxx este 9 órákor fog megtartani.

A megboldogult kívánságai.

Hozzátok szólunk első sorban szerencsére váró 1912-beliek, (ti) voltatok az elsők, kik bennünket jobb létre hoztatok azáltal, hogy öregek lettünk, mivel hogy 2 keserves esztendő együtt szenvedtünk az egyenkinti lovaglásnál, azért rátok hagyjuk a heveder csatos végít bundások számára, és az egyes áristomot.

Egy pár szót hozzátok is szólunk, ti hosszú életű vigasztalhatatlan szerencsétlen kázinóba szaladozók, kajla fülű 1913-beliek, ti vagytok a világ legutolsó katonái, szabadulni nem fogtok soha, ezért viseljétek magatokat jól, hogy tényleg itt ne maradjatok örökké. Babáitokról mondjatok le, és kössetek barátságot a lovagló térrel vagyis (rajcsullal), mert mindent, a mit csak láttok komiszat, mind ti rátok vár. Isten áldjon pajtás tikteket; Strohzsák áldjon meg az Isten,

Isten veled végül öreg kaszárnya.

Két évig szenvedtünk együtt eleget.

Fáradtságom rajtad sokat kipihentem.

Benned hervadt el életem legszebb ifjúsága.

Mi már letöltjük a hátra levő kis időt.

Kopfpolszter neked annyit mondok:

Adjon Isten nektek hasonló jövődőt.

Jól tudod mazsírozni a nyakot.

A temetési költséget kéretnek fedezni a tisztelt urak.

Áldás és béke az elhunyt hamvai felett!

A kesergő, gyászoló család:

Aristom Gyula

Sajkavizit Mariska

Kimaradás Julis

Szobavizit Vilma

testvér testvérnő

Lóvizit Sárrika

Csomag Feri

Ruhavizit Bözske

Lénung Ágnes *mint kedvencz*
szülők

Dr. Tagvach József
Konzerva Kati
mint após, illetve anyós

(A közös ezredekben német volt a vezényleti nyelv, ezért oly sok a számunkra már alig érthető szó huszárjaink obsitlevelében. *Rajcsul/rajcsúr: lovarda, lovaglás. Strohzsák: szalmazsák. Kopfpolszter: fejpárna. Áristom: fogda. Lénung: zsold. Tagvach: ébresztő, szolgálat...*)

Háromévi hosszas szenvedés, sok 24 órás szolgálat?... Hát még ami ezután jött! Teremtő Isten. Várhattak az őket leső (levelükben szépen felsorolt sokféle-fajta) lányokra és asszonyokra...

Három keserves év? Kicsit több lett. Még keservesebb.

Radkersburg. Valaha mi Regedének hívtuk a nyugati magyar határ közelében fekvő, Mura-parti stájer kisvárost.

A háború elején az oroszok ellen vetették be őket. Beásott orosz gyalogság elleni lovasroham, lóról leszállva a futó-árokban, ló nélkül gyalogosztagokban, 1915 őszén a Pripiatji-mocsarakban harcolnak, 1917. március 15-én Odessza környékére szállították őket karhatalmi föladatokat teljesíteni (amilyen a vasútbiztosítás, a lakosság lefegyverzése, gabonabeigyűjtés, „magyarán” rekvirálás...), 1918 novemberében kivonulás Kisoroszországból.

Ugyanerről – Hrabovszkyt bemutatva – így fogalmaz A magyar honvéd című 1936-os könyv tiszthelyetteseket és tiszteseket felsoroló névtára: „Hrabovszky András kisbirtokos. 1890, Békéscsaba. 1911. okt.-ben vonult be tényleges katonai szolgálatra a 16. K. h. e-hez Radkersburgba. Itt érte a világháború kitörése is. A mozgósítás után kikerült az orosz harctérre.

Sokolnál esett át a tűzkeresztségen, majd végig küzdötte csapattestének galíciai, orosz Lengyelországi, kárpáti és wolhyniai harcait 1916. máj-ig, amikor az olasz harctérre irányították. Innen a pótkerethez vonult be, majd 1916. dec-ben másodszor is az orosz harctérre vitték. Ezúttal az orosz fegyverszünetig harcolt a 16-os huszárok családjában. Ezután Ukrajnába került ezredével. Odesszában érte az összeomlás. 44 hónapi harctéri szolgálat után 1918. dec. 1-én került haza. Kitüntetései: Br(onz). (vitéségi) kétszer, K. cs. k. 1912–13. M. ker. (lovas) és lövészjelvény. – Testvérbátyja: +H. János mint 101-es gyalogos 1914. nov. 8-án az orosz fronton hősi halált halt, úgyszintén feleségének testvére: +Kovács M. György mint 101-es gyalogos orosz hadifogságban.”

A 16. császári és királyi huszárezred 1883-ig a hajdúsági székvárosban állomásozott, ezért debreceni huszárezrednek hívták Ausztriába telepítése után is. Hadkiegészítési területe a 7. temesvári hadtesté (Nagyvárad, Debrecen, Békéscsaba, Arad, Szeged, Temesvár, Nagybecskerek, Karánsebes) – tudjuk meg a világhálón az ezredre emlékező honlapon (bocskaikonyvtar.hu). Azaz Hajdú, Bihar, Békés, Csanád, Arad, Csongrád, Temes, Torontál, Krassó–Szörény megyei magyar fiúk a bolondos obsitlevél szerzői. Az „Áldás és béke...” tán a Debreceni Kollégium deákjainak szellemiségére utal.

Hrabovszky, Csabáról, boldogan vállalta (ilyen három év után) a bajtársait. Azok meg őt.

Bizonyára a harctéren – tűzárban, golyóverésben, aknazáporban, vérözönben, lövészárk szennyében – is. Egymásnak válllvetve... szenvedtek.

Hogy a Corvinkán (száz év múltán) is megemlegessék őket.

Már ha... maradt ott még közülünk valaki.

Első emléképeim AZ 1940-ES ÉVEKBŐL

Emlékek... első hat évről. Ami valóban külön szakasz az életemben. Tartott születésemtől az iskolába indulásig. Hogy folytatódjak... Hogyan is? Mert – jövök rá 2020-ban, a gyilkos világjárvány sűréjében – nagyon is érdekes.

Eszerint

1. korszak: 1944–1950, világra jöttünkől tanodába menetelig B.Csabán, a Corvinkán;

2. csapás: 1950–1958, azaz az általános iskola 8 éve a Kastélyi-tizedben;

3. rész: 1958–1966, újabb nyolc év fodrásszattal, pesti kiútkereséssel, tanulással;

4. fejezet: 1966–1971, Debrecenben főiskola, b.csabai tipródás 5 éve;

5. szakasz: 1971–1979, veszprémi évtized családalapítással, fűzfői, fehérvári kitérővel;

6. csúcs: 1979–2001, hírügynökként Békés-Csabán, Csanád–Arad–Bihar–Zarándba átjárva;

7. nekifutás: 2001-től balatoni, végső menedék (annyi, amennyi), irány a...

Alább valami, ami nagyon mélyen rögzült bennem az első életszakasról, életkezdesemből. Amelyek egyike-másika – az idő előre haladtával – mindinkább álmokkének tűnik, pedig valódi, átélt élményt ment... agyam tekervényeinek valamelyik zugába. Hogy onnan varázsoljuk elő egyszer, többször... Most pedig e számítógépbe, s valamikor netán papírra, mely(ek) tán túlél(nek) minket.

Babits költi: „...amint fogy-fogy a jövő, / egyre-egyre drágább lesz a múlt.”

1944 Szent György hava 7-én születtem Békéscsaba I. – kastélyi, „tehát” középkori gyökerű – (régbben tizedében, ma már csak) kerületében, a Corvin 7.-ben. Erre, s ami az ezt követő hónapokban történt, hogy emlékezhetnék?! Ám húsz év múlva is megesett, hogy a bábával – aki azt mondta, anyukád barátnője volt – együtt áztattuk magunkat az Árpád fürdő fedett meleg medencéjének vizében. Ő is (körösztanyám, anyánk húga mellett) emlegetett egy-két dolgot a legelső időből. (Például hogy „Apukád nem kímélte anyukádat!”; való, 1944–1946 közt évente szült édes anyánk. Három fiút...) Ez a bábaasszony segítette világra mind a négy kis Kurtuczot. Hogy a negyedik világra jöttére, hatévesen már határozottan emlékezzünk.

1944 Születésem után jó két héttel, 23-án keresztelt meg Péter Kálmán káplán a Szent Antal plébániatemplomban. A szüleim nyilván azért nem siettek a keresztség alá tartani, mert nem kellett túl korai távozásomra számítani – egészséges újszülött lehettem. Keresztelőm bizonyára nem akkora, mint húgomé, amely hat évvel később már-már népnünnepély. Háború, ha lassan a vége is, de akkor ezt még ki tudta? Annak is az öröme, hogy még élünk... azaz élnek szüleink, hozzátartozóink, barátaink, szomszédjaink. Már aki... Keresztanyám édesanyám nagylány (16 éves) húga, az eredetileg apácának készülő Farkas Aranka, köröztapa meg anyukánk géplakatos unokatestvére, Miklós Gyuri (bátyám) lett – emiatt a feleségét, a Balogh Ilonából lett Ica nénit is keresztanyámnak tekinthettem. Utóbb, persze, később. S hogy valamelyest túllépjünk Kígyóson, bérmaszüleim (1951-ből) a Békéscsaba katolikus negyedében, a Péki utcában lakó Frankóék lettek. Misi bácsi – kereskedő segéd – apánk jó barátja (másik barátja a szintén kereskedősegéd, Glückből lett Gondos Ernő), a felesége, Ica néni meg tót gazda nagylánya, jó darab – rövidesen kommu-

nizálandó – földdel a háta mögött. Így aztán jól beilleszkedtünk: kigyósi, csabai katolikusok, gazdák, iparosok és kereskedők... Protestáns, német, tót és zsidó „hozzáadott értékkel”, mert hogy Aranka néném férje tolnai református sváb fiú volt (Schmidt Jancsi testvére SS páncélosként annyi ruszki tankot lőtt ki Kisoroszországban, hogy a jutalma földbirtoknyi lett volna – ha lett volna), Ernő bácsi pedig Panni nénivel valamelyik haláltáborból jött haza a háború végén. Az ekkor keresztelt Miska gyerek legjobb cimborái közt meg többségben voltak az evangélikus tót fiúk, lányok. Beilleszkedtünk, a lehető legtermészetesebb módon. Abban a pillanatban. Színre léptünk pillanatától része vagyunk e – (örömmel vállalt) családnyi, uccányi, városnyi, kistájnyi, nemzetnyi, földrésznyi, világmindenségnyi – közösségnek.

1944 Szent Iván hava végén vitték el a zsidókat az 1. és a 14. szám alatti házból is a többi csabai izraelitával – legfőljebb ők emlékeznének, ha túlélik, kocsiban tolt enmagamra. (A mély gyerek-kocsiban létemre fényképek emlékeztetnek. Más fölvételen pár hónaposan kiterítve a nyári déli verőn, házunk előtt... „Mintha” emlékeznék rá!) Az idősebbek meséiből tudok róluk nem túl sokat, valami nagyon keveset.

1944 Édesanyámnak bőven volt teje – majd nem szenvednek hiányt a testvéreim sem –, annyi, hogy másnak is jutott belőle. Gondolom, a zöldkeresztes nővéreknek köszönhetően kapott belőle későbbi osztálytársam, Marsovszky Gyuri is, akinek a mamája anyatejjel nem szolgálhatott. Gyuri is szépen fölnőtt. (2011-ben Bátor nevű unokám a keresztelője utáni Balatonparti családi összejövetelel – félévesen – átkúszott a mellettünk pihenő nagy mellű fiatalasszonyhoz, akinek a hasonló korú gyermekét a férj valahová elvitte, és mászott volna a tejcsárdára. Igen kiadós volt, valóban! Láthatóan jutott volna be-

lőle ennek az idegen gyerkőcnek is. Mire a csárdatulaj rászólt föllelkessedett lelkecskémre: „Ez nem a tied!”... Paraszt-asszony, ötven éve, odaengedte volna. Lányomnak is volt elég teje bőven, de... „az idegen: szép!”? A szép idegen – női – mell. S mit ád Isten, kilenc évvel később az unokámnak, osztálytársaihoz hasonlóan, nem a szőke vagy a barna hajú, a kék vagy a barna, netán zöld szemű lányok tetszenek, hanem a nagymellűek! Hogy megnyugtassa a legényke az embert: ezt már nehezen fogják genderizálni a tökéletlenjei!)

1944 Mindszent hava hatodik napján szállta meg a magyar és a német haderő által kiürített várost az orosz birodalom ármádiája, amely magát Szovjet Vörös Hadseregnek nevezte. A házunkat tankágyúval szétlőtték, engem anyám a konyhaasztal alatt, a kőre fektetve rám borított fateknővel védett, az egyik oldalon téglával emelve meg annyira, hogy levegőt kapjak. A kemény, jókora tölgyfaasztalra és a fateknőre emlékszem... Meg a méretes (legalább kétadagos) alumínium „partizánkanál”-ra, amelyet a hozzánk beszállásolt magyar katonafiúk hagytak nekünk örökbe, emlékül. Utóbb méregethettem őket. A magyar fiúk meg, remélem, épen, egészségesen hazaértek. Netán némi szibériai kitérővel.

1945–1946? Fölmászom az ablak alá tett székre, és csodálom a házunk előtt vonuló irdatlan szurkolótömeget, ahogy áramlik haza, a városba a Csány utcai pályáról. A második világháború utáni első, 1945-ös bajnokságban még az élvonalban játszik a csapatunk, az 1946-ban kezdődő második '45 utániban már a másodosztályban vagyunk, de tömeg akkor is volt. Még az ötvenes években is, de egyre kevesebb. (Az Előre-utód Építők 1950-től már a Kazinczy utcai pályán rúgja a tököt, a Csányi utca marad a MÁV-é.)

1945 vége, a féléves Laci öcsém temetése. Mintha csak arra emlékeznék, hogy másik csabai gyermek temetésekor állnék kicsi öcsém sírjánál. A halottak napi sírlátogatás viszont megmaradt bennem, anyám minden alkalommal elvitt bennünket oda, ahhoz a picike hanthoz. Míg anyánk élt, megvolt, aztán egy hasonló újszülöttet rátemettek.

1945–1946? Anyámék moziba mennek, hát elaltatnak a ketreces kiságyban – abból nem fogok kiesni! –, és ott hagynak. Mire hazaérnek, a kiságy deszkáin durmolok. Mert mérgebben, hogy hiába ordítok, senki sem jön oda hozzám, mindent kihánytam a kiságyból. Amely kiszolgálta a testvéreimet is.

1946? Eltűntem, anyámék rémülten kerestek, végül a Vadkacsa előtt (a Kölcsey és a Zsilinszky sarkán) az árokban letek, ott aludtam. Kifáradtam a nagy kóborlástól. Első csavargásom vala (kétévesen?) ez az út... A Vadkacsa – volt Spitz vendéglő, majd I. kerületi pártház – árkában talált meg az utánam eredő család... 1946-ban? Szociáldemokrata (jellegű) vendéglő a Zsilinszky–Kölcsey sarkán, a kommunista időszakban lett az 1. kerületi pártház.

1946? Az orgonabokor első emlékeim egyike... Orgonák a szomszédház fala mellett. (Családi fényképek 1941-ből, melyeken az orgona a háttérrel adja. Van, amelyiken az udvarunkon városunkban élő kígyósi rokon legények, rokon leányok feszítenek – az egyik csinosabb, mint a másik! A szépséges kispapán lányokon városi viselet, a jó tartású fiúknak meg igen jól áll a csendőrmundér... 1944-ben már mi magunk is e fölvételeken; hogyne, a mélykocsiban, meg édesanyád ölében, nagymamád karjában...) Köztük később homokozó! Ahol olyan jól lehetett építkezni. Persze, homok-várat. (A légváré-

pítés kicsikét későbbi.) *Lila orgonák*... Használt téglából kirakott bejáró a téglával kirakott udvarra... Ahogy a házunk előtt, az utcán is téglajárda... Beton járda csak a Városnak, a Zsilinszky utca páros oldalán; vasárna-ponként, szentmisére menet ismerkedhettem vele. (Békebeli lehet, nem a háború után rakták le.) A fa kapun alul kis lyuk a baromfiaknak, hogy szabadon jöhessenek-mehessenek... Az utcán naponta ha egy-két gépkocsi elhaladt; ennél valamivel több lovas kocsi; s persze kerékpárosok a környékről, a tanya-világból. Amikor Mama meghallotta, hogy kocsi zörög végig a Corvin utcán, már kapta is a söprút, lapátot, futott ki, hogy begyűjthesse a vert- és vályogfalú házunk istápolásához oly nélkülözhetetlen lóganét. Az egykor istálló fáskamra a kacatjaival, a baromfi- és a disznóól, a kert a gyümölcsfáival, málnásával, veteményével, elején a ganédombbal, előtte a fabudi, mint árnyékszék, hol egyszer meglestük... Hova (játék közben, majd később rendőr elől is) el lehetett bújni... A folyosó alatti pincével, ahol bújóciska alkalmával elrejtőzhettél a szeretett szomszédlánnyal, akivel (utóbb) csak álmodtad a csókot... A disznóól fölötti cseréptetőről könnyen följutottál a háztetőre, ahol kedvedre eprészhettél (szelet – netán zsíros – kenyérrel)... A saját eperfánk, amelyen öcsémmel fészket rakhattunk... Az ásott kút, amelyben oly jól elvult nyáron a hűtésre váró dinnye... Melybe egyszer a Körösből kifogott kishalakat dobtunk, hátha megnőnek (...nem nőttek)... Amely mára mindezzel rég tovatűnt, nyomuk nincs. Az új lakók (a III. ezred első harmadában) csak lesnek, ha elmondod, hol mi volt. A lépcsőföljárónak sincs már meg a helye sem, réges-rég beépítették – aki a padlásra akarna menni, létrán imbolyoghat. A följárón zsák búzával, kukoricával a vállán biztonságosan mehetett föl a gazda... Az egész: volt, nincs. Mese, mese.

1946? „Anyucikám, anyucikám! Tele vannak a jendőjök sájga mojatokkal!” – meséltem izgatottan (egyik szavamat másikkba öltve) édesanyámnak, amikor apámmal hazajöttünk a Belvárosból. Mert hogy az Andrassy úton járó sárga motorvonat tele volt rendőrrel... Mesélte utóbb indultak – avagy abból érkeztek – a kellete korán kommunista irányítás alá kerülő „népi” rendőrségtek emberei?)

1946–1950? Dobák szomszédék fogadott fia, Gyuki leveneteként amerikai fogságba esett, onnan jött haza a háború után. A gyerekeknek náluk az udvaron mesélte, mi történt vele, mit kellett átélnie. Szájtátva hallgattam én is. Aztán, annyi mindennel együtt, eltűnt ő is.

1947 Fénykép őrzi a pillanatot: az udvaron egyéves öcsém Mama ölében, jómagam eszerint háromévesen rövidnadrágban, kis karos széken, mögöttünk édesanyánk, nagynéném és az a bizonyos csinos fiatal hölgy, akit édesanyánk a kép(ek)ről levágott. Nálunk nyaralt anyánk győri unokatestvére, akit egyszer rajtakapott a fáskamrában apánkkal. Ezért kellett az unokanénénk csabai látogatását megörökítő képekről ökelmét az ollóval eltakarítani. Anyánk rémült fájdalommal – meg a rusnya fényképet ollózó lendület (nyissz!) – megmaradt bennünk. Apánk csak nevetett és legyintett, nem történt semmi... Semmi, de semmi. Csak hát, ugye. Anyánk addigra három gyermeket szült, az ifjú hajadon ellenben... Friss, mint a. Ragadt volna apánkra, aki igen jóvágású fiatal férfi vala. Családos férfi, rokonság? Eszerint ez már akkor sem nagyon számított. Azoknál, akiknél. Akiket magával ragadott a szenvedély, az ösztön.

1947? Moziba visznek a szüleim, miután nem tudtak otthon elaltatni. (A csillárt újságpapírral kötik körbe, hogy árnyé-

kot, félsötétet teremtsenek, hátha elalszunk, néha igen, máskor nem. Én különösen nehezen vertem be ilyenkor a szundit, amikor valami gyanúsat észlelt kisgyermeki eszem tokja.) A baj csak az, hogy unom, amikor nem sorjáznak egymás után a képek, szinte állókép a mozgókép, mert párbeszéd, miegyéb bájcsevej zajlik a vásznon. „Mehet!”, kiabálok, és intek kis kacsómmal, hogy jöhet a következő! Hogy nem mozdul, ismét csak. Pszt! – szólnak ránk körben. Mire apám fölkap, hazaszalad velem, bevág az ágyba és uzsgyi, vissza a Csaba vagy az Apolló mozgóba. Ez a „Mehet!”, mint lapozási kedv, valamennyire máig megvan bennem. Vastag, komoly leírásokkal terhelt könyvet sokáig nem tudtam végigolvasni, lapozással haladtam előre, hogy mielőbb izgalmas, fordulatos, engem kíváncsivá tevő, továbbolvasásra biztató részhez érjek. Nem egy ilyen vaskos kötetet csak 50–60 évvel később tudtam élvezni... sorról sora. (Hadd ne szégyenkezzem e nagy művek sora miatt! Inkább elhallgatom, melyekről volt – van – /lehet/ szó.)

1947? Bennem a kép (ha nem is örökre, de amíg eszemnél vagyok), könnyű fölidézni. A templomban vasárnapi misén térdepelünk; én állok, szétnézek, majd odasúgom édesanyámnak: „Anyucikám, elaludtak, mehetünk!” Mert hogy a hívek térdepelve, fejüket lehajtva magukban imádkoztak, fohászkodtak, merültek (istenkereső) magukba. Erre – halványan bár, de – magam is emlékszem... 1946–1948. A közvetlen szomszéd Prisztavokékat is csalogatják Szlovákiába, de nem mennek. 1948 végén indul tőlünk Szlovákiába az utolsó kitelepülőket szállító vonat. Ezekben az években több mint hét-ezer ember távozik Csabáról a Felföld kiürített magyar házaiba. 2020-ban Bandi bácsi 80 éves fia, Ondris – amúgy Cömbi – nem emlékszik erre; ő akkor 6–8 éves volt, én 2–4. Lehet, hogy a felnőttek beszélgettek róla, az maradt meg bennem? De épp az időből.

1947–1948? Újra eltűntem, erre már emlékszem! A család (szüleim, nagyanyám és nagynéném) a Pázsit utáni rét végében, a Körgát előtt akadt rám: a Kastélyi-sánc mellől ráláttak az egész vizes rétre, és a legelő tehéncsorda szélén piroslott a kis ingem... Nem odáig vitt a kíváncsiság? Rémülten futottak utánam. (Bika, persze, hogy lett volna a Corvinka istállóiból oda eresztett – akkor még meglévő, csak ezután kommunizálendő, téeszcsébe zavarandó – tehenek közt!)

1947–1950? Ledzényiék előtt a füves árokparton a környékbeli nagy fiúk (a két Ledzényi fiú, Jani meg Matyi, meg Hugyecz Laci, netán Mistyurik, meg a két Osgyán csak nevetett rajtunk?) szép zöld libaszarral akartak bennünket, kisebbeket megetetni. A két Kurtucz gyereket, meg Szilágyi Pistát, Tóth Pistát...

1947, 1949 Kisiskolás korom előtt két választásra is emlékszem, amelyekre apám elvitt magával. (Addig édesanyám a másik fiával otthon maradt, hogy aztán ő is mehessen az anyjával és a húgával... ugyanarra a – keresztény – képviselőjelöltre szavazni?) Hogy melyik mikor volt?... Az egyik alkalommal Hugyecz bácsi vegyesboltjába mentünk szavazni, a Corvin utca derekán lévő üzletbe, a másik szavazóhelyiség a Körgáton túli első Lencsési úti tanyában lévő szatócsbolt, amely a későbbi lakótelep elején az akkori tanyasort nyitó szállások egyikeként élte mindennapjait. Ami viszont biztos: apám a kisgazdákra szavazott. Már amikor lehetett, mert ezt csak az utolsó többpárti (és első kék cédulás?) országgyűlési képviselőválasztáson, 1947-ben tehette meg, 1949-ben már egyedül a le- (avagy föl-) szálamizott polgári pártokat is „tartalmazó” „Népfront” állított mindenütt egy szem „közös” – azaz komcsi, no meg komcsigyanús – jelöltet. Mama meg a

két lánya már nem biztos, hogy a Kisgazdapártra bízta magát, ugyanis a család nőtagjainak vonzóbb lehetett a keresztény szellemiségű – függetlenségi – Pfeiffer-párt és a Slachta Margit vezette Női Tábor. (Anyai nagyanyám – ahogy apai öreganyám is – élete végéig templomba járó asszony volt, kislánya apácának készült, s édesanyámnak is eléggé a bögyében volt az istentagadó keresztényellenesség.) Mi meg csak lestünk. (S „fényképeztünk”; az akkor és ott rögzített fölvétel bármikor elővarázsolható a fejemben...) (Igaz, kicsikét homályos már a kép.)

1948? Este keresett az egész család, mígnem a Csány utcai MÁV-pálya Körgát felőli végében a homokban bukkantak rám. Ezúttal ott aludtam el. Már jó idő volt, ám ha éccakára kint maradok, bajba kerülhetek! Kerülhettem volna. Kihűl kised – vékonyka – testem.

1948 Mindszenty hercegprímás csabai látogatására megtelt a Szent István tér. Apácának készülő körösztyanyámmal, Aranka nénémmel ott állunk a Városháza előtt a tömegben, bámulom a lampionokat – amit addig még nem láttam. E lampionos emlékkép maradt meg bennem. A tömeg, a tér, a lampionok, a Városháza, a fák... Meg körösztyanyám – aki akkor még szerzetbe készült –, s a kezemet fogta.

1948 ...körül készülhetett az a fényképfölvétel, amelyen az udvaron ott vannak a háttérben a kecskéink! Pedig nyilván a háború végétől kényszerülhattünk kecsketartásra, mert a tehenektől a lakosságot mentesítő világégés idején is tejet kellett adni a kicsiknek. Ez esetben nekem, meg az utánam egy évvel születő – fél esztendő t élő – öcsémnek, Lacinak, majd a hamar jövő harmadik Kurtucz gyereknek, Ferinek. De, lám, a háborús állapot... idáig húzódott! Igen sokáig tartott. (Eleki

történetünknel szóba kerül a kecskékhez való viszonyunk, ne vágjunk elébe.) (Leányunk e kecskekorszak említésekor, fél évszázaddal később értetlenkedik, hogy azért mégis, azokat a kedves gidákat... megenni!) (Még hogy megenni, de megölni, nyúzni...) (A kecskenyúzás képe is rögzült a fejemben.)

1948 Fénykép a gyűjteményünkben, ugyanaz rögzítve az agytekervényeinken: mandolinnal, rövidnadrágban, erővel hátra fésült, elválasztott hajjal, mögöttem a falnál orgonabokor, a használt téglával kirakott udvar közepén állok, belemosolygok a fölvevőbe. S mögöttem másfél árnyék a téglatalapzaton: a magamé, meg a fölvételt készítő apám fele, negyede. Nyár, nyár, Csaba! Corvinka. Hogy 2022-ben lásd, mivé lett az egész. (Semmivé.) Nyilván ezzel a mandolinnal játszott apánk jó kedvében az udvaron, a lakásban, disznótorban, nevünk napján, születésnapunkon, keresztelőn... A fénykép alján anyánk írásával: „1948”. Hogy ő is rajta legyen.

1948–1949? Ez idő tájt lehetett első (csonka-)Arad megyei kirándulásunk: Elekre, apám Gergely nevű bátyjához. Míg apám az Erdélyt érintő bécsi döntés után 1940 őszén tette át magát a nevetséghatáron, öccse, Béla bátyám valamivel később követhette (ő Mezőhegyesen kötött ki), Gergely bátyám viszont nem szülőfalujukból, Kisiratosról szökött át (a korábbiakból lassacskán valamit visszanyerő) Kis-Magyarországra, hanem román királyi határvadászként puskástul menekült az úgynevezett anyaországba. A háború poklát a jutasi tiszthelyettes-képző iskola elvégzése után járta végig, a Donkanyarból és fogságból betegen, de csak hazakerült. Eleken a kitelepített sváb családok egyikének házát osztották ki rá és családjára. Első eleki emlékem téli: disznóvágásra hívott bennünket bátya. Amiből láttam eleget, de szalmával való pörzsöléssel ott találkoztam először és utoljára! Nagy meglepetés

volt, mert apám otthon akkoriban fatüzelésű pörzsölő hajtásával (később gázpalackra szerelt fejről) nyomta a tüzet a leszúrt disznóra, égette le róla a szőrzetet, pirította meg a bőrt. Ott láttam először (és utoljára) vajköpülést is... És ott ittam először (és nem utoljára) tehéntejet, mert otthon, Corvin utcái házuknál kecskét tartottunk, hogy a háború utáni szegénységben tehéntej híján mégiscsak jusson a Kurtucz gyerekeknek naponta meleg tej... Elém tette az asztalon a frissen fejt tehéntejet a szeretni való Maris ágyi, de én a szagán valamit észrevettem. Megtudván, hogy tehén teje, nem voltam hajlandó meginni! Kecskéhez szoktam, azt követeltem. Erre ágyom – okos, mint minden valamirevaló asszony – vitte a bögre tehéntejet a kamrába, kis idő után visszajött azzal, hogy ez már az, amit kérek, kecsketej! Örömmel ittam meg. Hogy otthon tudjam meg, tehéntej volt... S bennem él az a 70 éves kép is, hogy a hatalmas udvar negyedét elborító fa ágaira telepednek éjszakázni a tyúkok, kakasok... Két-hároméves öcsém az eleki állomáson nekiszaladt egy vasoszlopnak, homlokán élete végéig meglátszott a vágás – a heg tovább fölszámoltak. A Romániának ítélt Ottlakáig vezetett Eleken át Kétegyházáról a vaspálya... Idejét múlta. (Mint mára mi magunk.)

1948–1949(?) Négy- avagy ötéves voltam? Ki tudja már. A szomszéd lánnyal, aki tán két évvel lehetett nálam idősebb, nárszi ágyinak vettük a szűztiszta homokkal fölszórt vadonatúj disznóól fedett és árnyas mélyét. Ő rám, én rá. Majd fordult a kocka. Kerestük a megfelelő helyzetet? Hogyne, anyaszülten. Igen, a nyári verő elől oda bújva. Ahogy a tyúk teszi a kakassal; anyakecske a bakkkal; kani a kocátokkal; szuka a kankutyával; tojó a gácsérral; lúdanyó a gúnárral; csődör a kancájával; bika a tehénnel; kanveréb a verébcapat első elébe kerülő hölgytagjával... Hogy ne is folytassuk. Mert – esetleg – valami közelebbit is láttunk? Ember (és asszony) formájút? Ki

emlékszik mán arra! De erre, igen. („Korán kezdtétek!”) (Nem lehet azt elég korán?) (Pláne ha szatirikus gyerekek készül az ember.) Már akkor is, mennyi zaklató hím, mennyi zaklató tojó! (A harmadikutas hölgyek és urak elképedésére...) (Szerencsére akkor még potyára jelentettek volna föl bennünket!) Más, neminek is mondható, pedig mindössze a kíváncsiságunkból eredő cselekedetünket idéző emlékkép is beugrik, de ezeket inkább hagyjuk, felejtsük el! (Ha ez teljesen nem is fog sikerülni.)

1948–1949(?) Az előbbi emlékekkel függ össze, sőt, megelőzi (amit pedig az ablakjelenet...), hogy látjuk, a szomszédasszonyhoz (aki vagy özvegy, vagy elvált) bejár meccs után a csabaiak köszikla keménykötésű, betonoszlop magasságú, vastagságú, erősségű középhátvédje a Csányi utcai mérkőzések után. A Törekvés csapata a 1945–1946-os bajnokságban az első osztályban rúgta a tököt, majd a másodosztályban is vitézül vitézkedett, hatalmas tömeg volt a hétvégi összecsapásokon. A közönség a mérkőzések után a Corvin utcán özönlött haza a Város felé, amit én az ablakból néztem (l. előbb); kis szünet után elfogyott a szurkolóáradat, majd amikor már csönd lett, egyszer csak betoppant a Corvin 7.-be a toronymagas hátvéd. Hogy szusszanjon egyet, kifújja magát a szomszédasszony ágyában. Amikor már szabad – meccs után! Mert előtte... erőpocséklás lett volna, ami visszaveti eredményességét. Ellustul, elkényelmesedik... (elalszik a pályán...) stb. Mi, gyerekek, csak lestünk. A fölnőttek még inkább; bár ők tisztában lehettek a részletekkel. Mindenesetre tán az elképzelt dolgoktól ihletet kapva kíséreltük meg az előbb emlegetett disznóólbeli jelenetet – amit az elkövető páros leány tagja nyilván a saját szemével látott odahaza, mert hogy a beleváló szomszédasszony leánya vala.

1948–1949 Négy-öt éves lehettem, amikor (már amikorra visszaemlékszem) először rácsodálkoztam körösztanyám – édesanyám húga –, Farkas Aranka képfestésére! (Érdekes, ez az első álmélgódás maradt meg bennem – enyhén mozgó állóképként elevenedik meg előttem, ahányszor eszembe jut.) Én álltam a szobájukban az asztal mellett, épp hogy elértem a fejemmel az asztallapot, amelyen ő kis állványra tett rajzlapra festett. Mellettünk a harmónium... (amelyen pár évvel később egészen a Boci, boci tarka, se füle, se farka... lekopogásáig jutottam). Tájképet, emberalakot a tájban, útszéli keresztet álmódott és festett képeire. Ő nagylány, az évszám szerint 20 körüli? Néhány képe megmaradt, de a lányai ragaszkodtak hozzájuk, nem voltak hajlandók megszabadulni tőlük – valamennyi el is tűnt. Mert mi megőriztük volna... („Mi”, azaz személyesen mi magunk.) Aranka néném tehetségesen festett – ahhoz képest, amennyit erről a mesterségről (művészetről) tanult. Ha tanulhatta is volna... (Ahogy: tanulhatott volna a nővére, Farkas Bözsike is, de nem tehetett. Ő szabni s varrni tanult meg valamennyire, azzal egészítette ki apám keresetét, hogy boldoguljon az öttagú kiscsalád. Anyám hajtotta, hajtotta a Zingert! A Singer varrógépet – utóbb mást, másikat. Mi meg csak lestünk.)

1949? Ötéves ha voltam, amikor a családdal kivonatoztunk (az AEGV–MÁV Alföldi kisvasút nevű keskenyvágányúval) az akkor még Arad(–Csanád–Torontál) megyei Gábor-telepre, anyai nagyanyám testvérének, Zsóri Margit néniéknek a tanyájára. Jó darab föld, jószág, gép, gyümölcsös, szép árnyas udvar, minden, de minden... Kiszely Pali bátyám nagygazdaként még a téeszbe léptetés és a teljes jogfosztás, vagyonuk elkobzása előtt állt. Négy gyermekéből kettő meghalt, az egyik gyógyíthatatlan beteg, a másik aggszűz vénkisasszony... Unokája már nem lesz! Tán ezért is fogadott ben-

nünket, rokon apróságokat olyan túlradó szeretettel! Befogta magát ló helyett a hintajukba, és húzott, vitt bennünket, szórakoztatott, megnevettetett minket, csabai Kurtucz gyerekeket! Ángyikája, Viki néni unokáit... Őt többé nem láttuk, „elragadta a kor” (a kolhozállam?); asszonyával, Margit nénivel még párszor összefutottunk búcsúban, családi összejövetelen. Csabán, Kígyóson, Apácán.

1949? Vörheny támad rám, kis híján elpatkolok. 41–42 fokos lázam van, édesanyám vizes borogatással igyekszik lenyomni a lázamat. Mire én: „Anyucikám, olyan vizes ez a víz!” Azaz hideg... (...érezem a nagyszoba öreg asztala lapjára fektetve.) Nagyon. Ezt később emlegeti anyám, de erre én is emlékszem. Fekszem, kiterítve, azon az asztalon, amely alatt lapultam '44 Mindszent havában, az épp esedékes muszkajáráskor. És: akkor sérül meg valami a szememben, illetve a látásom irányításában. Azóta kínozott az időnként rám törő „kukkerlátás” (hogy kicsinyítve látom a világot – többnyire tél végén, koratavasszal, tán vitaminhiány miatt, s ha zöldre bámulok, könnyebben eltűnik ez a látászavar, amely honvédségi kalandunk után a Kurtucz-szindróma nevet kapta mitőlünk – l. a részleteket Kukkerlátás című beszélyünkben). És ekkortól támad zavar a beszédirányító féltekémen. Anyám pár éve vesztette el az egyik fiát, most meg a másik is veszélybe került... Szegény. (Érdekes, a „műtőasztal” a többször emlegetett jó vastag asztal volt! Azon feküdtem kiterítve... A feleségem szerint tán mert így tudta édesanyám elkerülni, hogy az ágy szalmazsákja átázzon a vizes borogatástól. Rövidesen a hűgom is az asztalra került, azon feküdt, amikor kifúrták a fülét a később bele kerülő fülbevalónak. És vasárnap, meg ünnepnapon, vagy épp disznótorban azt ültük körül...)

1949 Édesanyám ősszel elvitt a Szőlő utcai óvodába – nyilván mert hallott arról, hogy jó, ha iskola előtt hozzászoktatjuk gyermekünket a nagyobb közösséghez, megkezdí az alkalmazkodás tanulását... (Korábban – kispapalány, majd iparosné létere – az Úriasszonyok Lapját forgatta, most nem tudom, mi járt neki.) Órányit sem maradtam ott, az udvaron a kerítésnél szomorkodtam, majd amikor szabad utat gondoltam, a szárazkapun kiiskoltam, és át a Körös fahídján, rohantam haza. Erre határozottan emlékszem, de arra, amit emlegetni szoktam, hogy hamarabb értem haza, a Corvin 7.-be, mint anyukám, már nem vennék mérget! Csak hogy rátegyek egy lapáttal, toldom meg? (Hogy másnap is elvitt, és ugyanúgy hamarabb érjek haza nála a Corvinkára...)

1949? A szomszéd fiú, Bandi valamivel fejbe vágott. Apám kérí – látva a dudort a fejem búbján –, mi történt veled? Előadtam, hogy s mint esett. Nem árulkodom, de mifelénk nem volt szokásban a hazudozás. Lódítani, persze, kényszerűségből előbb-utóbb megtanultunk. Szülőatyám válasza: Dobd vissza! Szóval hogy ne hagyjam magam. Meg nem gondoltam, mi lehet a vége, mert szót fogadtam, és egy tégladarabbal hókon nyomtam. Szerencsére különösebb baja nem lett (kovácsmester apja eleget abriktolta, ahogy láttam, általában szíjostorral, meglehetett az edzettsége), s hetven évvel később rákérdezve nem is emlékszik már rá... E kised hadakozás ellenére maradunk örökre (egy életre) jó barátok. (De... az megmaradt bennem, hogy nem szeretek adós maradni.)

1949? A régi (nagy)konyha, ahova a folyosóról juthatunk. Amelyből nyílt a kamra meg az első, kisebb szoba (ebből az utcai nagyszoba, ahol születünk). Ahol az asztal alatt '44-ben túléltem az orosz ágyúzást. Ahol az asszonyok tették dolgukat: mosás, sütés-főzés, gyümölcs és zöldség eltevése

(befőzés és savanyítás), disznóvágás java (már inkább a férfiakkal). Hol itt, hol a kisebbik szobában morzsoltuk télen a kukoricát. Még a vasalás is. Ez is élesen maradt kép: gyönyörű és igen jó kedvű fiatalasszony édesanyám (mert boldog, hisz ott lábatlankodik a nagyfia?) a parázssal – faszénnel? – teli vasalót himbálja (hűti a vasat vagy épp éleszti a tüzet?), hogy én meg nekiszaladjak! Az ő ijedelve, az én fájdalommal; mindkettő hamar elmúlt. (Hogy fájt volna egyetlen pillanatnál tovább, amikor tőle kaptam...) Csak a vágás a bal karomon őrizte jó darabig azt a játékos – önfeledt – mozdulatot.

1949? Eleki disznótoros élményemet már említettem, a csabaiak későbből ugranak be. Tán mert az első, az eleki jobban meglepett... Ugyanis otthon, a Corvin 7.-ben természetes volt a disznóvágás – és mindaz, ami azzal járt. Hallottunk – a felnőttek beszélgetéseiből – arról, hogy a második vágás már feketén történik, azaz tilosban járunk, nem tudhat róla senki. Kicsiként eleve nem engedtek ki az udvarra a leszúrás véres jelenetéhez, s 5–6 évesen láthattam először, miként tartja öreganyám az edényt a disznó nyakához, ahonnan a kés behatolt a szívéhez, és fogta föl a sugárban ömlő vért. Amiből rövidesen felejthetetlenül finom sült hagymásvér került elénk. Majd a pörzsölés – a tűz, a tűz, ami erősen megmaradt bennem –, az égett szőr lekaparása, a hízó lemosása, bontása, majd a többi. Fő az abálóléban a belsőség, a kövér darabokból kisütik a zsírt, töltik a tölteni valókat, sózás, vacsora..., mondtuk volt.

1949–1950? A világháborúban, majd még valameddig Mussolini út volt a neve (tudom apámtól) a régi – s ma újfönt – Baross utca, a negyvenes évek végétől az újabb rendszerváltásig pedig Lenin út. Itt volt Oláh Imre férfifodrász műhelye (utóbb a fodrász és fényképész szövetkezet, majd a megyei szolgáltató ktsz irodája), ahova egyszer én is elmentem...

édesanyámmal, Aranka nénémmel? Valakivel. Ebédet vihetünk. (Hogy egy évtized sem teljen belé, apám a szövetkezet elnökeként visszajöjjön ide.) Az öreg Kurtucz, hogy 1940-ben áttette magát Dél-Erdélyből Kis-Magyarországra, a menekült-táborok után előbb a Fő téri Schröder-üzletben dolgozott, majd Oláh Barossból lett Mussolini (Lenin) úti műhelyében, hogy kikössön a Sztalin (Október huszonharmadika, Tanácsköztársaság, Tanácsi, még korábban Vasút, azelőtt Orosházi), ma ismét Andrassy úti, 4-esnek mondott nagy üzletben – ahol a két műszakban 16-an dolgoztak. Oláhval átellenben, a Baross túloldalán a kisgazdapárt kerületi irodája mutatta magát, ekkor már üresen (apám ezt azért is emlegette, mert a háború után belépett az FKGP-be, hogy egy idő után megunja, mert sokallja a havi tagdíjként számolt szakajtó tojást). Mussolini, Lenin... Egyik jobb, mint a másik. Ráadásul: „Figaró a Mussolini úton”! Mert utóbb (a ’60-as évek elején) a gimnazista lányok az ifjabb Kurtucz Misit Figarónak becézték.) (Ezt is... korán kezdtük.)

1949–1950? Szomszédaink közül a legszorosabb kapcsolat Prisztavokékkal bontakozott ki, hozzájuk hamar elkezdünk átjárni. A barátság mellett a legnagyobb élmény a kovácműhely volt, a lovak patkolása, a fa kocsikerekekre való vaspánt (ráf) húzása, meg a tűzből kikapott izzó vas szikrázó kalapálása... A Prisztavok lányokkal baráti kapcsolatba kerültünk – a legkisebb, Erka, velem egyidős, alsó tagozaton egy osztályba jártunk –, az egy szem fiú, Bandi, aki négy évvel idősebb nálam, a legjobb, máig kitartó barátaim egyike lett. Az apja, Bandi bácsi, aki megjárta bakaként mindkét háborút, 1919-ben vöröskatonaként a lengyel határig vonult kiverni az ellent, hogy visszavegye Magyarországot, igaz történetek, mesék és legendák sorával szolgált, hozzájárulva történelemismeretem alapozásához. Az ő apja, János bácsi pedig, akitől a fia a ko-

vácsműhelyt örökölte, betegsége miatt már egész nap a jókora egy szem szobában trónolt fa árnyékszékén – akkor, amikor először megláttam. Mert mi az udvaron játszottunk, a házba alig néztünk be. Egyszer aztán... (5–6 évesen?) rácsodálkozhattam. A helyzetére. Nyolcvan éves unokája 2020-ban mondja: az edény, alatta, be volt fedve, és csak ha szólt, hogy rájött a szükség, vették le a tetejét. Az 1911-es városi iparos névsorban 53 éves kovácsként szerepel; azaz akkor, a negyvenes évek végén, ötvenesek elején (halála előtt valamivel) jó 90 lehetett. (A nevezetes árnyékszéket a család az új évezred második tizedéig a padláson őrizte, hogy végül mégis csak tűzre kerüljön.) (Munkácsyról elnevezett közgyűjteményünk effélet nem gyűjt? Tán az illatától tartanak – pedig a padláson kellőképpen kiszellőzhetette magát!)

1949–1950? Lóverseny az alvégi legelőn lévő lóversenypályán... Évről évre! Amikortól csak él bennem emlékkép! Hogy ne maradt volna meg bennem... Idegen férfiak lovakkal állítanak be minden Corvin utcai házhoz, és ahol lehet, bekötik paripáikat az istállóba. Nálunk is előfordult vendég ló... Az istállóban, amely később fáskamra lett. Mezőhegyesi, bábolnai lovak is jöttek a csabai májusi versenyre, így láthattuk őket már a viadal előtt. A Viharsarok újság 1950 tavaszán arról ír, hogy a pünkösdi lóversenyre állami gazdaságok, termelő csoportok és egyéni gazdálkodók hozzák el legjobb lovaikat, s hogy kocsiverseny is lesz. A világhálón kalandozva kiderül, hogy száz évvel korábban már hagyományos pünkösdi lóversenyként emlegetik a csabait, amely íme, idáig kitartott. (1870-ben lóverseny, „melynek fénypontját, az eddiginél tetemesb díjjal, az urlovar verseny képezi”, 1881-ben „a szokásos pünkösdi békéscsabai lóverseny”, 1897-ben ügetőverseny is, 1929-ben lókiállításal, fogatszépségversennyel alvégi Lóversenyterünkön és az Újvásártéren a megye kispapjának...)

Tán az ötvenes évek közepéig? 1955-ben még országos lovas bajnokság Csabán. A téesz-szervezéssel vették el végleg a kedvét a gazdáknak, a „mezőgazdaság gépesítésével” a nagyobb gazdaságokat is a lótartástól? Vihették őket szerelvényszám az olasz szalámigyárakba? „Ló”, „lóverseny”... Jó, hogy nem!... Élet, valami más. Álmaik Szibériája.

1949–1950? Édesanyám húga, Aranka nénénk a kereskedelmi iskola után a városházán lett tisztviselő, utóbb a begyűjtési csoport munkatársa. Megismerkedett egy félkezű görög menekülttel, aki el akarta venni feleségül, de öreganyánk (Viki néni) ráijesztett, hogy ki fogja irtani a családját! Valóban, kommunista partizán, az kéne nekünk... A görög trafikot kapott az időközben Andrássyból Sztalinná lett főutcán, a mai piachoz vezető utca sarkán magasodó kis épületre máig emlékezem – ahogy a félkezű dohányárusra is. Körösztyanyám otthagya a begyűjtést, nem bírta elviselni az ottani munkát – ő, a kiscsaládany intezze a gazdák kifosztását... –, s jobb híján (?) beállt a jeles csabai török cukrász Kadrinak a Vasútállomás előtt működő üzletébe. Az első világháború után nálunk megkapaszkodó Kadri Izmail Dag cukrász cukorka- és fagyaltkészítő mester üzletébe nénénk egyszer engem is elvitt. (Akkor ülhettem másodszor a főutcai kisvonatra?) Nyilván nem véletlen tartottam vele örömmel, mert első áldozásomra készülve, első szentgyónásom alkalmával egyetlen komolyabb bűnömről számolhattam be a pap bácsinak, hogy torkos vagyok. (E szót máig nem használnom, de a lelki atya ezt a szót használhatta erre a „halálos bűn”-re.) Hogy onnan aztán meg sem álljon Pestig, ahonnan sváb fiúval tér meg, hogy '56-ot már itthon élje át vele (aki – megint egy „véletlen”! – nemzetörnek, s nem pufajkásnak állt).

1949–1950? Kőváry és Szelner nálunk vágatta a haját! Mármint szülővárosunk legszínvonalasabb élelmiszer áruháza, a Fő téri Kőváry és Szelner csemege utóbbi tulajdonosa járt hozzánk, az apánk házi fodrászműhelyévé kinevezett kisebbik szobánkba. Kőváry bácsi legjobb cimboráim egyikének, Péternek a nagybátyja vala, de rá nem emlékszem (nem is emlékezhetek?), addig Szelner bácsira igen. Nézek be a folyosóról az ablakon öreganyánk szobájába, ott ült Szelner bácsi, betakarva fehér köpennyel (lepedővel?), fölötte apám vidáman abriktolja a jeles és neves kereskedő hajkoronáját. Mosolyog mindkettő, mert apám, szokásához híven, szóval tartja vendégét. Előadja a legújabb viccet, helyi rémtörténetet, csúfolja a közéletet, csipked mindenkit – annyira, amennyire a vendég érzékenysége megengedi. Szelner bácsi, Csabán, az iratosiak Úriborbéjánál... (Később őt a csabai elvtársak Vicces borbéként emlegették; szerencsére élcelődései ellenére nem vitették el.) (Úgy füst, az elvtársaknál volt támogatott, túrt, tiltott a viccek körében is, öreg Kurtucz meg tudta, volt annyi esze, kinek mit mondhat, kinél mennyire mehet el.) Öregem műszak után kerékpárra ült, járta a városban azokat a vendégeit, akik nem tudtak vagy nem akartak az üzletbe menni hozzá egy kis fazonigazításra, hajkurtításra (vagy épp utolsó borotválásra), néhányan pedig helybe jöttek, mint most Szelner bácsi, a Corvin 7.-be. Isten nyugosztalja! A Kőváry és Szelner a város legjobb csemegeáruháza volt, azután is, hogy elvették tőlük, állami kézbe került, s még a hatvanas években is az volt Csabán a Csemege! Szemben a (mára székesegyház rangra emelt) kéttornyú katolikus templommal.

1949(?)–201...(?) Kisgyermek korom óta álmomban sokáig repültem. (Valameddig Veszprémben is, s újra Csabán, majd tán még az elején Almádiban is.) A feleségem szerint ez arra utal, hogy szabadnak éreztem magam. Az udvarunk közepéről

fölszálltam, és madártávlatból vizsgáltam az udvarunkat, a házunkat, a szomszéd házat, Prisztavokékét és az ő udvarukat – tovább nem láttam. (Még Veszprémben is a csabai Corvin utcai házunk és udvara fölött röptem, emelkedtem magasba.) Akár manapság teszik ezt a drónt eregetők – kicsi gépezettel, s nem a maguk erejéből, nem a két kezükkel evezve a levegőben. Hogy milyen erős ez az „érzés”, bizonyítja, hogy átalakulva tovább él bennem ez a készség, az, hogy röpködni tudok. Álmomban ma is előfordul, hogy a környezetemet meglepve, egyszer csak a karjaimmal lapátolva egyre magasabbra emelkedem, s ott termek, ahol akarok! Már nem csak az udvarunk fölé emelkedhetem, távoli helyekre is elszárnyalhatok. Ami különös, hogy ez néha ébren is eszembe jut – majd hogy nem folytatódik. Hogy ne tudjam, meddig álom, mitől való? Asszonyom szerint ez is azt bizonyítja, mennyire bennem van a mehetnék, a csavaroghatnék. (Nyolcvan felé haladva is – tovább: menni, repülni?!) (2020-ban a 13 éves lányunokám arról számol be, hogy ő is röpködni álmában, akár Erdélyig is eljut...) (Azaz messzebb, messzebb, mint – egykor – én.) (Mert ő eleve szabadabb világban élhet?)

1950 Feri öcsém négy-öt éves lehetett, amikor horogkeresztet rajzolt házunk, a Corvin 7. falára, és onnan, a járdáról a krétával vonalat húzott egész az ágyához. Hogy az ávós fiúk véletlen sem kerüljék el! Persze, honnan tudta volna... Én már gyanítottam, hogy ez nagyon csúnya dolog, apám még jobban. Úgyhogy amikor hazajött a műszakból és észrevette a népelenes uszítás számba vehető firkálmányt, nyomban levakarta, öcsémet meg szép csöndben elkente. (Tudtuk, máig tudjuk, a verést mindig megérdemeltük.) (Ránk fért; mert valóban nehezen fértünk a bőrünkben...)

1950 A szomszédfiúk csúfolták anyámat, hogy – látva növekvő hasát –, „Bekapta a legyet!”. Húgom születésére is emlékszem, a szülés után (valamivel, már sötét volt) ott fekszünk öcsémrel anyánk mellett a nagy, kétszemélyes családi ágyban, mama meg jön át hozzánk a szobájukból és szoknyáját fölhúzva paskolja örömeiben a fenekét. Végre leány, a három fiú után... (Erre csak én emlékszem, meg-történtét az egész család tagadta. Pedig nagyon erős emlékképen rögzült mama öröme – lehet, hogy csak én láttam? Mert ilyen hogy találhattam ki? Álmodni persze álmodhattam – ami kizárt. Azért is hihető, mert nagyon jellemző öreganyámra, Zsóri Viki nénire.) Mekkora boldogság volt! Mi csak lestünk. Pipi Erzsike)...

1950 Szent György hava 7. napján, hatodik születésnapomon lakásunk kishálószobájában, amely a két fiúé – az enyém és az öcsémé – volt, édesanyám hatalmas asztalt terített... tizenöt, húsz lurkónak? Nekünk, meg a rokon- és szomszédgyerekeknek, játszótársainknak. Fiúknak, lányoknak. És finom étellel-itallal kedveskedett... elsősorban nekem, aki a születésnapját ünnepli, meg persze vendégeimnek, első barátaimnak. (Étekfogásként daragaluskás húsleves, másodiknak töltött csirke befőttel, végül krémes, ami a kedvencem volt, netán túrós és mákos rétes, meg dobostorta? Ekkoriban – ez volt életem első szakmaválasztása: – cukrásznak készültem; nem ok nélkül. Még hogy édesanyánk pompás süteményei, a húga, körösztanyám török cukrásznál dolgozott... Üdítőnek meg málnánk szörpje?... E részletekre azért már nem emlékszünk.) (Csak arra, hogy: édesanyánk úgy sütött-főzött, ahogy akkoriban minden valamirevaló kisházalányból lett, vagy épp született iparosné fiatalasszony tudott!) (Sőt, náluk is jobban. Kígyósi, iratosi, csabai – meg az Úriasszonyok Lapjából vett – ízekből vegyítve a saját ízeket.) Édesanyám... Miközben ak-

kor már héthónapos várandós volt hűgunkkal, a nyár legelején megszülető Erzsikével. Mit tehetett; nagyfia – akit a Szívének érzett (öcsémet Napsugarának, majd a hűgomat az Életének) – a hatodik születésnappal elért az iskolaérettséghez. Mehet... Otthon, édes otthon; melyhez egyre inkább az egész Corvinka hozzátartozott.

1950 Ekkorra már mellettem a barátok csapata. Akikkel együtt nőttem föl s akik – helyel-közzel – elkísérik útján az embert (valóban egy életen át). Akik már ott ülnek hatodik születésnapomon az asztalunk körül. Cömbi (közvetlen szomszéd, a kovácsmester és '19-es vöröskatona Bandi bácsi fia), Golyó (majdnem szembe szomszéd, üzletüktől megfosztva vándorkereskedésből élő szülők gyermeke), meg Tótpista (kicsit kijjebb, a Pázsittal átellenben lakott, hová a Felföldről űzte őket a Demokráciának hazudott világ)... A többiek közül Cica (pesti-csabai, addigra kisemmizett iparos vállalkozó nagyfia), akivel máig a legszorosabb a kapcsolatam, a harmadik utcából, arra emlékszik, hogy már az óvodában megismerkedtünk. A többivel: itt a házunk előtt (a papsajttal teli árok körül), az uccán (elejétől végéig: a Klein-féle csapszéktől és szatócs-bolttól a Kastélyi-sírkertig, Körgátig, Kubik-gödörig, de legalábbis a Kis-Pázsit Kastélyi-sáncon túli bejáratáig), a rét elején félszigetként tündöklő Pázsiton.

1950 nyarán – egyenesen Szent Iván havában – hűgom születését követően hatalmas keresztelői lakomát csaptak szüleink a családi házunkban. A portánkon: a házunkban és az udvaron. Mert hogy disznót vágott apánk, akkora volt az öröme, és annyi a meghívott rokon, barát, szomszéd, hogy várható volt: kell is ennyi az ünneplő vendégseregnek! El is fogyott a százkilós malac fülestül-farkastul – ha nem is szőröstül-bőröstül – az utolsó falatig. Hozzá sütemény, torta ro-

gyásig, nőknek, gyerekeknek ilyen-olyan szörp, szikvízzel. Borocska, pálinka alig, mert apánk egy kortyot sem ivott. Csak amennyit illendő a koccintáshoz vendégei elé tenni. Mert ahhoz, hogy apánk a lakomát követően előkapja a mandolinját és rákezdjen kedvenc nótáira, nem volt szüksége „indító-ital-ra”! Támadt erre kedve bármikor könnyen, most pedig... Öröme határtalan! Negyedjére leányt szül a felesége, a kigyósiak drága Farkas Bözsikéje... Akinek a férjét a szomszéd gyerekek Erzsike bácsinak hívták; persze, mert őt egész nap látták, apánk meg reggeltől estig húzta az igát. (Ezután nem sokára kérhettem ki magamnak, hogy Miminek hívjanak. A család így becézet. Sőt! „Mimike”, „Mityó”, „Mityu” – merő szeretetből. Mert úgy éreztem, ez túlzó kedveskedés, egyenesen gügyögés, ráadásul inkább lánynév. Nem a szeretettel volt bajom – az engem így becézők szeretete máig éltet –, csak hogy... olyan gyerekesnek éreztem. Addig tettem úgy, hogy nem hallom e megszólítást, míg rendes nevemen nem szólítottak. Így lett belőlem odahaza a szeretteimnek, meg iskola-társaimnak, játszótársaimnak, barátaimnak Misi.) (Hogy akadjon közülük, aki haláláig Mimizzen, a másik meg mindmáig Mityózzon.) (Hogy ez már ne sértsen.) (Mert már... mindegy?)

1950 őszén rövidnadrágban battyogtam haza a suliból, amikor (Ica néniék előtt járhattam – tehát már majdnem otthon voltam –, a túloldalról, Maczákék felől) átszólt egy néni: „Fiam, ülj le az árokba!” Mert a lábamon elkezdett lefelé folyni belőlem a végtermék. Betojtam! Hogy leültem-é az árokba, vagy csak otthon mosott ki anyám a kakából, arra már nem emlékszem. Csak a gatyába eresztésre, meg hogy szépen süttött a nap.

1950– Szóval innen – Szent Mihály havától – már az iskola (Bessenyei Györgynél, akinek szerintünk száz százalékban igaza van: tanulóház)... a Zsilinszky utcában! Új, más minden. Kilépve... még hogy a Corvin 7.-ből! De a Corvinkáról is. Lassan a kastélyi tizedből. Hogy aztán... meg sem állj?... Tudjuk, meddig; hová tartva. Hova, tova. (...Hun vót, hun nem.)

Klejn a Gorvinkán SZATÓCS & KOCSMÁROS &

Az utca gyerekkorombeli emlékezete két (volt) zsidó házról tudott, az 1. és a 14. számú porta sorolódott ide. A sarki szatócsüzlet és csapszék, valamint a Corvinka – az úlica Zlatáról (Arany-uccáról) nézve Gorvinka – közepén lévő családi ház, amelynek tulajdonosát szomszédfiú így jellemezte:

– Klejn, aki Kvaszra magyarosította a nevét!

Erre a vezetéknévre mindkét háznál ráakadtam. Arany utcai ismerőstől kellett megtudnom, hogy Klein kocsmának a helybeliek emlékezetében Karácsonyi kocsmaként rögzült, 1. szám alatti italboltot hívták. Legalábbis a közeli utcákban élők. A Kleinből Kvasz változat a másik ház egykori lakóját illetően hangzott el.

Ha házról házra megyünk, tán kiderül egy s más!

Klein... az egész – kicsi – corvinkai mőzeshitű világ?

Hamar rájöhetsz, megéri... Megéri közelebb hajolni. Belelőzni a múlt kútjába.

Kár, hogy nem akkor álltam neki faggatni az utcabelieket, amikor még megvoltak azok, akiknek volt – lett volna – mire emlékezniük. Egyet-kettőt, ha sikerült szóra bírnom... már a

hetvenes-nyolcvanas években. Most egyetlen nemzedékbelivel társaloghattam, akinek még dereng valami (...valaki).

S, lám, így is előjött... épp elég.

A huszadik századunk?

...Együtt. Együtt az egész Gorvinka. A magyar Corvinka, a tót Gorvinka, a ki tudja még milyen Corvin utca. A valahai alvégi Fő utcán, Lencsési úton. Hogyne, Békéscsabán.

Végig a Corvin uccán...(Úcáján az úlica uccának.)

Még mielőtt nekivágnók mőzeshitű-utcarajzunknak (utcarajzunk mőzeshitűeket illető részének), rákérdezünk erre a Kleinre. Ha már egyszer annyira elő akar jönni. 1847-ben telepedett le Csabán, Sarkadról jövet az első Klein, aki Simon, kis boltcskája volt (Micheller–Serédi 41). 1912: „Klein Károly kolozsvári helyettes rabbit választották meg főrabbinak” az ortodox hitközségben a csabaiak (uo. 26). „Hajós és Klein Első Bcs-i Doboz és Papírgyár”: Prónay, ma Szabó D. u. 3. (uo. 37). Klein Éliásné kávémérése és kifőzdéje (uo. 41). Klein Gusztáv a bcs.-i kereskedők egyesületének elnöke az 1905-ös alakulást követően (uo. 45). 1929 (Zsidó lex.): Klein Gyula a békéscsabai főkántor.

Így alakult Csabán a zsidók lélekszáma: 1735: 1 zs. (Haan Bvm 57), 1817: 13 zs. vallású család él a helységben (Balogh 89), 1840: 110 zs. (Balogh 89), 1850: 426 izr. (Dedinszky 17), 1941: 2.433 izraelita és 125 kikeresztelkedett (Dedinszky 30, Balogh 101). Haan írja megyetörténetében: (Bvm 57): a zsidóság „...a forradalom, de leginkább a tiszai vaspálya létrejötte olta rendkívül megsaporodott.”

A német megszállás után a városban 226 boltot és 137 ipari vállalatot kénytelenek bezárni az izraelitának minősülők (Balogh 103). 1944 júniusában gettó a Dohánybeváltó épületeiben, 27-én kb. 2.400 csabai és környékbeli zsidót szállítanak el Csa-

báról vasúton. A 2000 elhurcolt csabai zsidó 82 %-a elpusztul, 400 jön vissza (Dedinszky 30).

Corvin utca 1.

Klein – Neumann (még utóbb Karácsonyi) – ház. Ámbátor ha még jobban visszanyúlunk..., ki tudja, mibe nem markolunk. Belenézve a városunkkal – így utcánkkal is – foglalkozó adózási, megyéb adattárakba. 1854/5: *Zahoran*, 1855: ör. *Tusha*, 1873: *Freundt Mór* szatócs, 1875: *Zuckermannl Samuel* szatócs, 1877: 127., *Czukkermannl Sámuelné* szatócs és kocsmáros, 1888: *Richtseit Fábián* kereskedő, 1911: 127: 1. sz., *Richtseit Fábiánné*, szül. *Fliner Rozália* (máshol *Femmer Róza*)... lakja, illetve bérlé az időben a Corvin 1.-et.

A ma meglehetősen rossz állapotú, üresen, elhagyatottan álló, részben lebontott ház szebb napokat is látott, számos üzletnek adott otthont a múltban. Az 1920-as években *K. Varga István* úri és női cipész üzletéről tudósítanak a hirdetések. 1922-ben *Farkas Gyula* cipésmester helyezte át ide üzletét a Belvárosból. 1926-ban itt működött a *Richtseit-féle vendéglő*, 1927-ben *Bobcsék István* cipész üzlete várta a környékbelieket. 1927-ben *Bruchanek János* fodrász- és borbélymester nyitotta meg új műhelyét az 1. szám alatt. Azaz korábban igen kapós volt! „Az épület megmaradt tagozatai és az eredeti, kovácsoltvas rácsos ajtó tanúskodnak az épület egykori szépségéről” (csabai hazak.blog.hu).

1930-as évek: *Neumann Miksa* rőfös, méteráru üzlete és *Klein* kocsmája... Így emlegeti az Arany utcában fölnövő *Lipták Pál* (festőművész és Kossuth-díjas könyvtáros).

Az 1944. áprilisi összeírás szerint (*Zs-Jaross*) a csabai zsidók közül ők laktak a Corvin u. 1.-ben: *Neumann Miksa*, anyja neve *Klein Róza*, *Neumann Miksáné*, leánykori neve *Grosz Erzsébet*, *Neumann András* a gyermekük, *Schwarcz Lajos* a. n. *Klein Róza*, *Schwarcz Lajosné* a. n. *Grünfeld Rózsi*.

Két testvér a családjával? Valamennyien elpusztultak. Nem kérhették számon, mi lett az üzletükkel. Négy felnőtt és egy gyerek. Az egyik házaspár a szatócsboltot, a másik a kocsmát működtette?

Eredetileg Nájman Miksa rőfös, méteráru üzlete és Klein kocsmája volt itt a sarkon, a kocsmá később Karácsonyi kocsmává varázsolódott (regélik az utcabeliek). Legutóbb *Corvin söröző*... Az üzlet pedig utoljára *Corvin csemege* volt.

Neumann Miksa. 1984-ban a csabai múzeum „felszabadulási” kiállításán egy irat: „Elhagyott zsidó lakások névjegyzéke”. Ezen két Corvin utcai: N. M.-é, 1. sz., és Löbl Lajosé, 14. sz.

N. M. „Zsidó méteráros, rőfös üzlete a kocsmá után. Elvitték, amikor a németek bejöttek.” (K. M. 1982)

„Nájman fűszerüzlet, meg kocsmá volt, és (N.) ott lakott. Nagy szakállas pofa, 50–60 éves. Volt egy 40 (év) körüli valaki... alkalmazott? (F. A. 1984)

Mondom negyven éve A. M. szomszéd bácsinak, mit tudok erről a házról, erre ő: „Nájman, övé vót a bót, zsidó öregasszony. Aztán másik zsidó öregasszonyé vót. Elvitték, internálták... Na, Isten ágya!” Máskor ugyanerről így beszél: „...utána, tudja, hogy van, az emberek széthordták... Na, Isten álgya...” – és elsiet.

Nyilván, mert. „Tudja, hogy van az!”

Hógyné tudnók. Merthogy vitte, aki bírta. Marta.

„A háború után Karácsonyi kocsmá a neve a korábbi Klein kocsmának, a sarkon, a bolt előtt. Karácsonyi félszemű volt. Sokszor volt itt magyar nóta est, a testvére, Karácsonyi Margit járt le (énekelni) Pestről” (K. M. 1982). Csabán a Karácsonyi kocsmába! A Corvinkánkra. Felejteni... annyi rosszat.

2022-ben? Lakatlan az épület. Szemben, a Zsilinszky (Dó-
zsa) utca vége felé a Korona csapszék áll (még). Ahogy a Bel-
város is... esténként olyan üres a környék! Kihalt.

2020-ban, böjtelő hava végén, Jókai Móricz születésnapján
a Kárpát-medencei magyar próza gáláját fogadja a Jókai Szín-
ház. Az est végén leülnénk valahol vacsorázni, és kiderül, az
nem is olyan egyszerű. Mert a környéken egyetlen konyha
sincs, amely este 8 után még meleg étellel szolgálna! Nagy ne-
hezen vállalja egy sétáló utcai fél-talponálló, hogy leültet és
megvacsoráztat bennünket – mint utóbb kiderült, nem is
akármilyen terülj-asztalkámmal. Pedig egykor – akár csak 50
évvel ezelőtt is – tele volt esténként étellel a Belváros! A Fő
tér, a sarki presszó (bárzongoristával) és a Csaba Szálló étter-
me (cigánybandával), amott a Tiszti klub (alkalmanként szin-
tén zenével), a Vasút felé a Kishajó (hajnalig, szalonzenével),
a Halász (népi együttes zenekarával), az Ipar (nagyterme hét-
végén bállal)...

Tele, velünk! Mert akkor még... volt itt fiatalság? Mára...
elfogyott az ifja? Kevesebben is születnek, mint amikor mi
jöttünk a világra, és ha fölnőnek, hamar lelépnek, Pestig, New
Yorkig meg sem állnak? Hogy maradna itt... élet, a Belvá-
rosban, este 8 után... Aki miatt érdemes a konyhában tovább
dolgoztatni a szakácsot. Ha nincs rá igény, valóban, minek?
Ha nincs kinek.

Egykor szinte minden valamirevaló utcasarkon hely a ven-
dégeknek.

Klein kocsmá, Karácsonyié; Csaba Szálló, Fiume. Élet.

– Ha nincs nyitva semmi, minek mennénk oda?! – dörren
rám a Corvinkáról való hölgy.

Szó, mi szó. A tyúk vagy a tojás(?) esete – mivelünk.

...Amikor a Corvin utca első tizenkét házából ma öt tel-
jesen, egy félig üres, mert csak alkalmanként használják, nem
lakik ott senki? Amelyekben család már hogy élne...

Gyermek? Fiatal? Ma? Arra?... Mutatóban, ha. Sem?
Élet.

Hogy tönkrevágták az utcát. Végig a Corvinkát. Azzal, hogy itt szállították ki a tizenötezres Lencsési lakótelep építőanyagát. A fölhúzásához szükséges gépeket. Ma az üzletek föltöltéséhez kamionok. Eltüntetve a kétoldali akácsort, a gyöppel – benne papsajttal – borított árkokat, lakhatatlanná téve a szűk utcát ölelő lakóházakat.

S, lám, csodák csodájára, ami lakhatatlanná válik, előbb-utóbb lakatlan is lesz.

Kárpótlás, azoknak, akik... elszenvedték? Zöme kint van a temetőben. Utódnak pedig sem híre, sem hamva. (Máshol, ha.) (Jobb esetben a tanyasor helyén született lakótelepen.)

A háború után népbolt, majd vegyesbolt működött az épületben. Az 1950-es, 1960-as években *Gregor* nevű kereskedő árult az üzletben. A rendszerváltozás után egy darabig *abc* (*Corvin csemege*), majd 1993-ban *Corvin söröző*. 2010-ben már zárva a kis *abc* és kocsmá. Ma? A múlté. Lakóival – s vendégeivel – együtt.

Corvin u. 14.

Klein-ház, netán Löbl-féle porta? Valamék! Az ég tudja. Ki így, ki amúgy vélekszik.

1857 *Devosa* szücs, 1911: *Liker* lakja.

„A 14. számú ház az utca legszebb épületei közé tartozik...” (csabaihazak.blog.hu)

1944-ben, a zsidók összeírásakor ők a lakói: özv. *Löb Jánosné*, anyja neve *Deutsch Éva* és *Löb Lenke*, a gyermeke. A Corvin 1. alatt lakó öt hittestvéreikhez hasonlóan a nyár elején őket is elhurcolták, és ők sem jöttek haza. A hét 1944-ben jegyzett Mózes-hitű szomszédunk közül tehát egy sem élte túl a haláltábor. Megtisztított bennünket tőlük a nemzeti

szocializmus. (Lejáratva – lejáratni igyekezve – /akarva-akaratlan sárba rántva/ nemzetit, szocializmust?)

Öt felnőtt, két gyermek (avagy fiatal). Mind a heten a neológ felekezethez tartoztak.

1944: elhagyott csabai zsidó lakások közt a Corvin 14. is, amely *Löbl Lajosé!* (1984-es Munkácsy Mihály Múzeumi kiállításon szereplő iraton, „Elhagyott zsidó lakások névjegyzéke”... Löbl Lajos, Corvin u. 14.)

Említem Miska bácsinak (1984), mire ő:

– Nagykereskedő volt az öreg, meghalt! Volt egy fia... Drényóckiék megették kolbásszal, szalonnával. Jöttek sírva... Az öreg Drényócki bácsi azt mondta: „Mért baj az, fiam? Ha jól esett, egészségedre!”

1982-ben szülőatyád így tudja: „*Klein*, zsidó cipész, üzlete volt a Városban. Aztán visszavonult és otthon dolgozott segédekkel. Állítólag nagyon jó szabász volt. 1950 körül egy éjjel eltűnt a feleségével együtt. Amikor jöttek a szigorítások.” Aranka néném viszont – ugyanakkor – úgy tudja, 1956-ban disszidáltak, Izraelba mentek. A második-szomszéd Pista ’85-ben mondja: zsidóház, ’56-ban disszidáltak.

Saját ’56-os emlék: november 4-én a kaszárnyából megszököő magyar honvédfiúk egyike a Corvin 14. ablaka alatt állva tárgyalt a házbeliekkel, és az egész utca segítette polgári viselkedésbe átöltözni – anyánk is adott neki valamit.

Bandi szerint (*Klein*) *Kvaszra* magyarosította a nevét.

– Klein után *Kvaszéké* a ház, Jaminából bérelték – mondja másvalaki az utcában.

1944. április elején a németek által megszállt ország belügyminisztériuma elrendelte (Zs-Jaross): a települési önkormányzatok a helyi zsidó szervezetekkel állítsanak össze jegyzéket az összes zsidóról. Mint a világhálón olvashatjuk: „A listák

túlnyomó része elveszett vagy megsemmisült. A kevés kivétel, ahol a listák megmaradtak,... a békéscsabai neológ és ortodox hit-községek listái. A neológ lista 1237, az ortodox 812 személyt sorol fel.” Zsidó (vallású) szinte valamennyi környékbeli utcában lakott. Csányi 5., Klapka 3., Révai 2., Kastélyi szőlő... Az Arany utcában, a Zsilinszky úton, a Felső-Körös soron igen sokan. Neológok. Ortodox a környéken legközelebb a Bánát utca 19.-ben lakott, két családban (ekkor épp) nyolcan voltak.

Hogy hírük-hamvuk sem maradjon?

1982-ben regéli Lipták Pál (Arany utcai könyvtáros–festőművész): a Bánát-kútnál a szatócsbolt zsidó tulajdonosának volt vagy tíz gyereke. Mindenki beléjük rúgott, főleg az, akibe más rúgott, így töltötte ki a bosszúját a zsidó gyerekeken! Amikor az 1930-as években mentek a kútra vízért, rászóltak arra, amelyik épp eléjük került:

– Hiszel-e Jézus Krisztusban?

Ortodox zsidó eleve kevés élt Csabán, s így az I. (kastélyi) kerületben is. Meglehet, megjelenésükkel is kiríhattak környezetükből.

A Corvin utcai „zsidó ház”-akról a mi nemzedékünk még tudott; a maiak vajon? Nyilván semmit.

A zsidó ház...

Mindenesetre... az Ószövetség emberei.

Ammen.

Corvin u. 21.

Nem „zsidó ház”, de. Egy időben olybá vehették. Botyánszky hentes és mézáros háza...

„A ház hátsó felében volt műhelye (amely a Csányi utcára nyílt) a szikvizes *Markovics*nak. Magyarosította a nevét. Most

a Jókai utcában, a baptista imaház mellett van az üzlete; van egy embere, aki árulja a szikvizet” (K. M. 1980).

Régen innen járta a környék utcáit kolompjával riasztva a népeket a szódás kocsi. A lovakat alkalmi szódás ütötte... „Szódát vegyenek! Szódát...” Verte a lovát, verte – mint szikvizes szokta a csikáját.

Martos (Markovits) Andor volt a szikvízkészítő iparos (1915–1998), izraelita vallású (Micheller–Serédi 138–140). 1951-ben államosították Jókai utcai üzemüket, 1954-ben újra kiváltva az ipart a Csányi utcában telephelyet nyit, majd 1966-ban visszamegy a Jókai utcába. Eleinte lovas kocsival hordták, árulták a szikvizet (SZÓÓÓDÁT VEGYENEK! ITT A SZÓDÁS...), 1982-től gépkocsival. A Corvin utcában még csak a lovas kocsi járt a szódás üvegekkel teli ládákat cipelve.

– Szódát vegyenek, szódát!

Itt a szódás.

Itt: volt.

Kleintől Neumannon és Löblön át Markovitsig.

Oda, vissza.

Hogy a mi corvinkai „zsidó emlékeink” egyikéről ezúttal hallgassunk? Máshol már megírtuk. De hát... nagyon idekívánkozik. Hogy kerekébb legyen.

Egyrészt, másrészt.

Tél-túl.

Elég szomorú.

De ha egyszer... tény s való (-ként adta tovább a szülőatyád).

A szomszéd bácsi kereskedő, a háború alatt kiírta üzlete kirakatába: „Kutyát és zsidót nem szolgálunk ki!” A testvére moszkovita – a Szovjetunióból ’45 után hazatérő – bolsevik,

utóbb valami nagykutya. Az egyik fia legjobb barátaim egyike, nagyon rendes fiú.

Mint Rajkénál: a két fiútestvérből az egyik nyilas, a másik bolsi.

Szép kis... huszadik század!

Szép kis... emberi mivoltunk.

Már ha emberek vagyunk.

Csak hát, ugye...

Mindettől – lám! – a Corvinka (s mellyéke) sem mentes.

Tót Corvinka, szlovák Csaba

HUN VÓT, HUN NEM VÓT: *VÉGIG A CORVINKÁN...*

Van, aki (hol regénynek, hol szociográfiának nevezett) falurajzában az elvándorlókkal azonosul, mi magunk a maradékkal tesszük ugyanezt.

A lényeg, hogy a Kergáton – ajaj, a Sáncon – belül. Valahun a Keres-parton. Ugye... az 1718-as megtelepedéstől fogva. Csaba kastélyos középkorának romjain.

Kastély, kastélyi tized, akarja mondani kerület... Ahol születtünk, növekedtünk, éltünk. Egymás hegyén, hátán. Magyarok, szlovákok... Miegyebek. Az idős asszony által Corvinkaként emlegetett Corvinkán. Corvin János herceg – az igazságos Mátyás király fia (a törökverő Hunyadi unokája) – egykori birodalma táján.

A török hódoltság pusztítása után először 1717-ben megejtett összeírás idején 22 magyar család élt Csabán. A vezetéknevekből kettő – szlovák történész szerint –, a neve után annak

ítélve, már tót, a Bánszky és a Behan, a többi magyar (Haan 1991:59).

Behán, az 1900-as évek elején, kígyósi öreganyám – Farkasné Zsóri Viktória – nagy szerelme vala. Ám hogy tót lett volna, nem szól... még a fáma sem.

Meglehet. Nem kérdeztük tőle. Mert hogy más számított?

– Behán Mihály... – simogatta meg a kezem, amikor a már járóképtelen 80 éves mama ágya szélére ültem.

A családi fészekben a Misi, Misikém megnevezést hallva jutott eszébe az a régi-régi – lám, felejthetetlen – (a színmagyar és szinkatolikus Újkígyóson megesett) dolog.

Szlovák utcanevekre emlékezett Arany utca cimborám édesanyja, Vargáné Cselovszki Dorottya 1981-ben. S az évek során előkerült még pár helybéli tót helynév.

Sem helybéli, sem máshonnan jött kutakodó nem írta eddig össze a csabai tót helyneveket. Mi sem kíséreljük meg, de sorba vesszük azokat, amelyekbe ütköztünk. Hogy így legalább valami nyoma maradjon. Ha már egyszer azok, akiknek a dolga lenne, megfeledkeznek róla. Erről az értékről. Amely valamennyiünké.

Az Arany utca *ulica Zlatá, Zlatá ulica* – hallottam először az ott élő asszonytól. Hogy utóbb olvassam: az 1797–1802 közt uradalmi tisztviselő és jegyző Omazta István „közbenjárására osztottak az alsó végen új portákat, ’s minthogy minden porta egy arannyal fizettetett, ezen utcát a’ nép most is Zlatá ulicának hívja” (Haan 1991:110). Ma Arany János utca – megfeledkezve az eredetről.

Ezüst ucca – ez az utóbb Egressyvé vált utca. Mert ezekért a portákért később (a hagyomány szerint) kevesebbet, egy ezüst pénzt kellett fizetni.

Lövőház ucca – *ulica Partizanská* a későbbi Partizán utca.

Bánát ucca – *na Banágy(e)*; amikor azt mondták, hogy „a Bánátba”, ott lakik a Bánát utcába(n). (Pl. Darida meg Zsilák cimborám, s az osztályból a Kőszáli nevű kedves kislány.)

Corvin ucca – *Gorvinka*, azaz Korvinka-Corvinka, a kis Corvin Jánosról... (A) Corvin utcába *na Corvinke* – ejtvén na Korvinke.

Kisfaludy utca – a korábbi neve után *Pačirta ulica*, azaz Pacsirta ucca.

Tessedik ucca – *Kijovszká ulica*, a régi magyar Ókígyósi út.

Kereki sikátor – a kastélyi tizedből Kereki határrésznek tartó *Šikátor*.

Kastély ucca – *na Kaštélji*, a Kastélyba (Kastély utcába, Kastély tizedbe/kerületbe...).

Sánc – *na Šanci*, a Bethlen utcát így hívták, amelyen végigfolyt a Kastélyi- avagy Alvégi-sánc. Az 1700-as évektől sánc árka és földhányás, sövénykerítést érő tüskés, bokros védő öv vette körbe helységünket.

H. Zsigmondné, a Corvin utca 11. lakója regéli 1985-ben az alábbiakat.

Cél ucca – *Céljova úljica*, *Célova ulica*, szemben a Honvéd utcával.

Hadikórház – *Nyemosnyica*, *to bola nyemosnyica* (*Nemocnica*): volt hadikórház a Honvéd utca elején az 1. vh. idején, '18-ban.

Cigány ucca – *Cigánszká úljica*, a mai Egressy utca, az eredetileg Ezüstnek mondott közterület. (Mondták, írták Cigány uccának a Csány uccát is – amely mára egészen kertvárosiasodott.)

(Új)Kígyósi ucca – *Kijosvszká ulicá* a mai Tessedik utca. (Hol Ó-, hol Új-? Mert hogy, valóban, Kígyósra vezetett.)

Felvégi legelő – *Hornýicki járás*, *a to to bol...*

Alvégi legelő – *Dovnyicki járás*, (vagy) ...*páskov (páskov, a ljebo járás)*.

Gerlice ucca – *ulica Hrdlička*. 1865: Gerlice u., a sarki Hridlicska, magyarra fordítva Gerlice nevű itteni családról nyerte nevét, 1910: Gellért u. (Czeglédi 1981:59, 2000:13.) Hridlicskáék az utcarajzot író családjának kertszomszédai voltak, a fiuk (Hidasi néven) magyar – középiskolai? – bajnok magasugró.

A csabai tót kalendáriumban (1911) olvassuk:

Tabánský cinterín – Tabáni temető,

Horňický cinterín – Fölvégi temető.

Az Evanjelický Hlásnik (1943/3) három csabai istenházát említ:

Evangélikus Nagytemplom: *Čabianský vel'ký chrám* (1824),

Evangélikus Kistemplom: *Čabianský malý chrám* (1745),

Jaminai evangélikus templom: *Čabianský-viničarský chrám* (1876). (Mely Jamina az 1800-as években gyakran Csaba-Vinyica, azaz Csaba-Szőlős, mi több, *Viňica*).

Haan János írja az 1800-as évek derekán (Haan 1991:39):

Arad malý Arad,

Nagyvárad *welky (vel'ký) Arad*.

A város pedig – mármint Csaba, miután mezőváros leve – mi más lenne, „Lutheránus Róma”. Mutatja is magát Köröspartunkon Közép-Európa (állítólag) legnagyobb evangélikus temploma.

S még mire nem bukkannánk, ha értenénk szlovákul (sőt, tótul). Kár...

Ragadt ránk valami, valami kevés, de nem elég.

Czeglédi Imre utcanévtárában találjuk (1981:78, 151, 2000:226) e területmértékeinket: a *csabai hold* 1100 négy-szögöl, azonos a

ma-gyar holddal, az *octa/okta* 7 csabai hold (a *telek* vagy *sessio* – 56 csabai hold – nyolcadrésze), az 1 *kenderföld* pedig 270 négyszögöl.

Sokszor hallottad őket, most az értelmükkel (sőt, jelentésükkel) is tisztába jöhetsz.

Dedinszky Gyula kortesdalt idéz, abban pedig – mint mi is hallani szoktuk –, a Körös biza *Kereš* (170). Ugyanúgy Keres, mint a szomszédos magyar falvakban, Dobozon is... Akiktől hallották, tanulták a csabai határban átfolyó (Fehér-)Köröst néven nevezni. Amilyen, magyarból való átvétel, a *Corvinka/Gorvinka* is.

Helybélitől halljuk az Úr 1982-dik esztendejében, miként nevezi meg a helybéli szlovák ember az Ásott-Körösünk békési zsilipjéhez közeli ivót magyar Zöldtakony kocsmá neve helyett tótul: mi más, *Zelený sopel*. (A fordítógép szerint „zöld jégcsap” a böcsületös neve szlovák barátainknál.) (Úgy is lehet mondani; kinek hogy tetszik?)

(A bíkísiak i-znek, mi kígyósiak–iratosiak ö-zünk... Nagy-Csabán is.)

Ízes csabai tót nyelv... Hát még ha élnénk is vele! Értenők, beszélnek, használnók (ötet).

Két nagyszerű lutheránus lelkész, Haan János a XIX. és Dedinszky Gyula a XX. században tett a legtöbbet e sajátos – alföldi, szlovák, városállamnyi – műveltség föltárásáért, fölmutatva nekünk, magyaroknak is az értékeiket. Amelyeket, már bocsánat e nagyvonalúságért, örömmel ölelünk magunkhoz. (Hogy ők ehhez mit szólnak, más kérdés.) (...Ki, hogy.) (Mert hogy megtapasztaltuk.)

Az utca nyelve, amelyből csipegetünk, csak sovány adalék.

Szlovákok – magyarán tótok. Mondhatni!

A II. világháború után felvidéki tót agitátorok járták a várost, hogy „hazahívják” a szlovákokat. *Bratia slovaci! Mat nás volá* (Szlovák testvérek! Anyánk hív) – ami 2021-ben a fordítógép szerint: *Bratia slovenskí! Volá naša mama...* – volt a propagandisták fő jelszava. Máig emlegetik. Főleg azok, akik a csalogatást elhárítva... maradtak. Hogy a bögyükben legyenek... nem azok, akiket elcsábítottak, hanem az őket megtévesztő csehszlovák (és a velük egy húron pendülő helybéli) ágenseket.

Alye nye vprav! – Ne mondd... Inkább: Ne csináld!... (hárítaná el titkárnök a főnök húsvéti permetezését az 1980-as években).

Aje to?! Azaz „Ezt is?” Innen – csúfolódó kedvű tót barátaink szerint – a magyarok ajtó szava. Mert amikor bejöttek (sőt, jöttünk) Árpád fejedelem vezérletével a Kárpát-medencébe, vitték (vittük?) az ajtót is. Aj'tó?...

Már ha volt ajtajuk, gondoljuk.

Csákáj, koma zapálem! Magyarul Várjál, koma, gyújtsunk rá! De a tót ember tanyája mellett elhaladó magyar gazda azt hitte, hogy a városban vásárolt szerszámra fáj a foga, futni kezdett és így válaszolt (tovább gyorsítva lépteit):

– Dehogy az apádé, most vettem a vásárban!

Az hiányzott volna neki, nem az üveges tót szerű hanyatt esés.

Cso je, pán majszter? – kérdi egyik a másikatól 1991-ben a Zsilinszky úti csapszékben.

Avagy: *Cso je to kutykurutty?* – ha nem is vernek meg érte.

„Pánmajszter” – ragadt meg egykomám, Kőváry Peti (Kőváry E. Péter, K. E. P.) fejében az odahaza hallott ige; lett is egyik elbeszélésének a címe.

Sztari kokod... Inkább ne részletezzük.

Hogy egyszer magad is megkapd egy bratyiszlavai írótól a Magos-Tátrában... Mert neki *magyar kokod* voltál; különösen azért, mert csabai mersz lenni, s nem *csabjanszki*.

Elfelejthette a kartárs, hogy ő valójában pozsonyi. S hogy nem mi üztük el Csabáról nemzettestvéreit, hanem ők maguk.

A csabai tót... *lekvárjanó, dobrejanó* – utalván (a magyar környezet részéről) a csabai szlovákok vérmérsékletére. Mint László királyunk, Dobzse László... Dobzse, mondta mindenre, és ellopták a feje alól a párnát a jó – magyar – nagyurak?

Hogy erről is meggyőződj: nagyjából igen, de teljesen nem! Mert hogy találkoztál épp elég vaddisznóval Tót-Csabán is.

Ha azt kérdik tőle, „Ki vagy te?”, azt válaszolja: „*Ja son Čabän*” (Ja szon csaben), csabai vagyok – írja Dedinszky Gyula (33).

Amúgy a csabai *čabianski* – avagy *Čaben* (Dedinszky 171).

1725-ös összeírásban Ballay szerepel, mint mitőlünk Nógrád-ba költöző... Maradt belőlük, mert egyik utódjuk az osztálytársam, mi több barátom volt: Balaj Öcsi... Azaz a *Bal-lay*>*Balaj* utat járta ez a vezetéknév, akár a *Veszei*>*Veszej* is (Veszely csárdává torzulva, a Holt-Fehér-Körös partján, Veszénél). Hogy aztán egy Balaj Ballayra vegye vissza a nevét. Lestünk, néztünk, nem értettük. Pedig... pofonegyszerű vala!

S még mennyi, de mennyi!

Egy részüket megzenésítettük A csabai Szajján kezdetű s végű beszélyfüzérünk darabjainak alcímeiként! Nótára gyűjtva...

Csabaiként hajlamos lehet rá az ember (cigány nélkül is).

Népdalt – tót nótát – honnét tudnál?... Nem tót anya ringatott a bölcsőben!

Süket azért nem vagy.

Példának okáért.

Sőt, olvasni is tudsz.

Özv. A. Sámuelné Sopronból ír 1984-ben. A csabai Szajján című könyvem hatására eszébe jutnak a régi dolgok, és az egyik valaha általa is énekelt dal első két sorát idézi: *Szuszedova Mara, / szegyela na szugye...*

Mire föl a szerkesztőségben – évünk karácsonyának vigíliáján – BJ mester énekelni kezdi, mi magunk meg rögvest rögzítjük a szövegét:

Szuszedova Mara, szegyela na szugye.

(Szomszédék Marája ült a hordó tetején.

Kcen szo(m) ju já boszkáty, ostyala mi zube.

(Meg akartam csókolni, lehugyozta a fogam.)

Hej ti Mara, beszna Mara,

(Hej, te Mara, veszett Mara,)

Boh dáj szi ti szkazu z(v)ala.

(Isten bizony rosszat tettél.)

Szuszedova Mara...

(Szomszédék Marája...)

Jankó, meglehet, szándékosan mondta vadabbul a valódinál. A világhálón keresve kiderül, ugrasztott.

„Kocsmában, táncmulatságon a rezesek játszották. A Zöldfában, Lehoczky-kocsmában... Szlovák polkát jártak (erre),

mindenki együtt énekelte (az ismétlést): *Szuszedova Mara, szegyela na szugye...* Még a negyvenes évek végén is játszották, néha ma is. A régi muzsikusok. Héttagú zenekarunk még játszotta” (B. J.).

A Zöldfa a Baross Gábor utca (1944 előtt darab ideig Mussolini út) és a Szarvasi út sarkán álló vendéglő volt. Talán szikszavai a Lehoczky kocsmá (is?), mert B. J. odavalósi volt.

Aztán a világhálón mire nem akadunk (a Sulinet honi szlovák népdaltárában)! A 67 éves T. Zs. Szarvason énekelte 1970-ben. A *Pilo bi sa, pilo...* kezdetű népdal második versszakát emlegetik a csabaiak, amely a szarvasiak szerint

*Susedova Mara sedela na sude,
keť som jej opáčiu, ostala mi ruke.
Hej, ti Mara, besná Mara, bodaj bi si skazu vzala,
susedova Mara sedela na sude.*

A világhálós fordító szerint az első sor jelentése: „Mara szomszéd ült a bíróságon”...

Tehát Janó lódított?

Kicsit más. Nem kocsmába való? Amely változatra emlékezhet az előbb említett, messzire került özvegyasszony?

– Ismerem, mennyit énekeltek!... – lepi meg aranyuccai címborámat a *Szuszedova Marát* megéneklő tót nóta.

Mire föl Pasó cimboránk így folytatja korábban megkezdett emlékezését, mert hogy valójában így (is) szólt volna ez a Szuszedova-nóta:

*Szuszedova Mara
szigyela na szugye,
hityil szom ju pucu,
ostyala me ruke.*

És már mondja is, kuncogva, mire (is) fordul itten –
pucura, vagy mire – a szó.

„Pucu”; inkább nem fordítjuk.

Janó kartársunk nem véletlenül durvult, amikor e váratlanul
fölbukkant nótájukat nekünk fordította?

Némi vonakodás után P. P. csak fordít:

*A szomszédék Marája
ült a hordón.
Mefogtam a punciját (pináját),
lepisilte a kezem.*

Janó hugyozást emlegetett, az lehet az eredeti népi értelme.
(Mondhatni jelentése.)

Csabán innen, Csabán túl, / Túl-a-Keresen, Kergáton túl...

Csúfolódó dalból is kerül nem egy.

B. J. Szikszavából: tót öregapja szokta e csúfdalokat éne-
kelni – és előadja őket 1984-ben.

Tót danol (magyarul, rövid „á”-kkal):

*Ferenc Józsgá fëllóvágol a hëgyre,
onnán néz lë já sok mágyár tőzërre.
Hárcoljátok vigán mágyár tőzërek, tőzërek,
jó já jizsten máj meg segít benőönket.*

Német dalol (ű is magyarul):

*Ezernyócsáz-negyvennyócba kitörött a háporú,
Kosút Lajos, Ferenc Jóska összeveszték cutárul!...*

Német énekli ezt is:

*Kászárnya, kászárnya, ott lakom én,
Csinálunk háporú, átyú meg én.
Átyúnak hátujján fan egy nagy luk,
Hová a tüzér a gojó be tuk.*

Ja, ja! Ehhön mindég értettek a tokosok! – toldhatja mög a magunk fajta (Csanád vármögyébül).

A seregben, háborúban ilyesmin élcelődhettek–nevetettek a bakák. Csabán innen, Csabán túl. (Galíciától az Isonzóiig, mög vissza.) (Szibériáig mög sem állva?)

Kétnyelvűség... Ez sem akármilyen! (Mint korábban – nem is egyszer – már említettük.)

Daj boku, félmagasan! (Add oda – add oldalra – félmagasan!) (...hallod a focizók közt.)

Magyarok vagyunk cso?

Vagy csak egy kicsit csavargatva:

– Rúgjál bele! – mármint a labdába az Előre pályáján a helybéli labdakergető gyerek.

A csabai tótok beszédjében gyakori a magyar szó, avagy annak elfacsarított változata (hogy ne mondjuk a közismert ígét, amelyről még a túl-a-dunai magyar is tudomást szerzett: *Tágyeme na Kergát, vízállás megtekintovaty...*). Ahogy meg ott, ahonnan idejöttek az Alföld kellős közepébe a jó tót atyafiak, a Felföldön a magyar szót facsarják a magukéba? Szent Péter esernyőjéről regélve Mikszáth Kálmán említi: a tót aszszonyokon a mente kinézetű viseleti darab mi más lenne, az ő szavajárásukon, mint „mentyék”, a gazdag ember meg hogy a csudába ne volna „mágnács”...

Csefács, kalapács, kosza dobre...

2014. Szent Mihály havában írja P. Paso: „Szia, Misi! Így hangzik (a vége): ...*Kto sza doszral naglem placse*. Magyarul: Mi van Kalapács – ezzel csúfolták a csabai tótok a románokat –, majd rímesen befejezve tótul, ami annyit tesz, hogy aki beszart, az sírjon. Barátsággal: Pali.”

Csefács(e), kalapács(e)?

Kto sza doszral, naglem placse!

– Mi van, kalapács?

– Aki beszart, sírjon!

Hogy amikor Erdős-Kárpátok-járóként Rahón elakadtunk, s nem értettünk szót a nekünk ruszinul válaszoló asszonyokkal, kínunkban azzal zárjuk a párbeszédet: „Csë fács, kalapács?”, ránk csodálkozzanak: „Miért nem mondtátok, hogy magyarok vagytok?!”

Mi magyarok a Piávénál...

Mi magyarok a Piávénál! A Kergyík, a Maklik, meg a Birgyák. (...A Szpisják, a Szljuka, meg Krnács!)

– *Jano viszi lobogó, Maco meg a zászló.*

– *Hát kis Jézus(t) ki viszi?*

– *Maj csak viszi valaki!*

Hogy sekrestyésünk csóválja a fejét, azért ennyire be-rúgni...

Mielőtt ez bekövetkezett volna, Ferenc Jóska Csabán is megfordult – olvassuk Dedinszky nagytiszteletű úrnál (Írások 292–293). Hadgyakorlatra igyekeztén a császári királyi vonat nálunk is megállt, s Öfölségét a helység nagy tekintélyű parasztbírája köszönti. Ez valahogy így zajlott le.

Maczák Likerecz György (Maczák is, Likerecz is, mi több, Liker nemkülönben előfordult Corvinkánkon!) illem szerint köszön:

– Jóv napot kívánom! – és tisztelettudóan parolára nyújtja a jobbját.

Hogy megszorította-é parasztosan a császári–királyi fönn-ség finoman tartott kezét, nem tudjuk.

Mire a király:

– Tutyák matyarul?

– Tugyung minyájan!

– Hol lakják?

– Vározsban izs tanyán!

– Mit szokták csinálni?

– Vasárnap kimegyünk tanyára, szombaton hazagyüvöng izs haluskát eszöng!

– Szep, szep!

A nem jóját.

Izs.

Lipták Pali bátyám (Kossuth-díjas könyvtáros) a '80-as években regélte, hogy s mint vették az emberek az *úlica Zlatán* a két háború közt:

– *Pojebeme pánó!*

(Már megbocsássanak, de, igen zamatosan:) Megbasszuk az urakat.

Ők igen.

A munkások. Igen, a nadrágosokat.

– Amúgy a *Pojebeme panov!* azzal folytatódik, hogy *Aljebo onyi nász!* Vagy ők minket.

Egy uccával arrébb lakó mamókától tudhatjuk:

– *...hic pucu za uši* – vagyis hogy a hasonló nyerseség, a dolgok néven nevezése nagyon nem idegen csabai (mi több, kastélyi/első tizedi/kerületi) népüktől, mert hogy ez nem más, ennyit jelent: leírni se merjük:...)

Hagyjuk.

„...a p...t a fülénél fogva”.

Dedinszky nagytiszteletű úr csabai tót nyelvjárási szótárában nem egyszer közli pontosan, ahogy elhangzott, s fordítja, ahogy van, az efféle – nem trágár, őseredeti – nyelvi megjelenítéseket. Néven nevezvén azt, amit meg akar nevezni. De nem a mai – egyszerre úri és prozta – bazmeg-nyelvi tathóság módjára.

Szlovák kirajzás. Tót kitelepülés Csabáról... Nyíregyházára, Mokrára, meg még ki tudja, hová nem!

Kevés lett a föld? Szaporodtunk, szaporodtunk. Szép csöndben sokasodtunk.

S lett belőlük (...) például tirták.

Néhányan visszajönnek.

Ki, be.

1718: a magyar faluba szlovákság költözik, a következő 100 év az ide kerülő, illetve megmaradó magyarok beolvadásával járt (ekkor kb. 20 % a magyar nevű, de jószerint beolvadt magyarság aránya a jókorára duzzadt faluban).

1910: Nagy-Magyarország települései közül Békéscsabán élt a legtöbb szlovák (28.682), ennél jóval kisebb volt a szlovákság lélekszáma például a mai fővárosukban, Pozsonyban (11.673) (MN/L 2022. jún. 4. 4.). Ami azt is jelenti, hogy Csaba volt az 1. világháború előtt a világ legnépesebb szlovák települése.

1920: Trianon miatt Erdélyből 501 család, 1.491 személy jön hozzánk.

1940: Dél-Erdélyből jó páran ide menekülnek, köztük az utcarajz szülőatyja.

1946–1948: a szlovák–magyar „lakosságcsere” 7.408 csabai tót távozásával, 1.300 felföldi magyar érkezésével járt (Dedinszky 18).

Magyarosodás? Elég lassan. Aztán folyamatosan. Amennyiben...

Mindenkit beolvaszt a lutheránus szlovákság – a XVIII. században. Alkalmazkodás; a helyhez (környezethez, néphez, nyelvhez) igazodás jegyében fokozatos megmagyarosodás – a XIX.-ben. Az első magyar iskolát és az első magyar nyelvű evangélikus istentiszteletet szlovák testvéreink kéri... nekünk (Haan és Dedinszky nagytiszteletű urak egyként erről számolnak be).

Fehérből Bielik, Kleinből Kvasz lesz. Majd Hridlicskából Hidasi. (Kurtuczból Kurucz akart lenni... 1940-es erdélyi menekült édesapánk vette olybá. Hogy utóbb a fia – /apai/ öreganyja nevét magára öltve – Sarusinak adja ki magát.)

1717. évi összeírás Csabán (22 személy, illetve család). A vezetéknevek: Bánszky György (bíró), Behan, Bende, Both, Cser, Fazekas, Juhász, Kálmán, Kökény, Lévai, Mészáros, Molnár, Móré, Nagy, (2) Szabó, Tóth, Török, Tőke, Varga, Vas, Veres (Csabensis 66, Haan 1866:12–13).

Tehát itt szlovák barátaink szerint a 22 családfőből 2 viselt szlováknak vehető vezetéknevet.

Az 1718-as szlovák betelepülést követően az 1720-as országos összeírás Csabán 2 nemest talál, ők Matula Pál és Turóczy Miklós. Az adózók közt neve alapján magyar lehetett a Fazokas, Kozma, (2) Molnár, Kovács, Hiday, Fekete, Sipka, Dohanos, Biro, Bárányi, Sáray, Kardos, Tóth, Simon néven főljegyzett csabai (összesen 15). Szlováknak (szlávna) vehető Mirko, Palovics, Banszky, Csipan, Baluszky, Likerecz, Prisztavok, Csöszel(?), Szuszed, Kuracsik, Resetar, Thott(?), Szenteszky, Skoda, Szlavik, Derida, Krisanov, Maczo, Darida, Trnka, Trozka, Mikovszky, Domovszky, Mocos, Kovács (2 ide, 1 oda), Bottyánszky, Viczián, Janovszky, Szikora, Be-

chány, Mikulik, Szvorenny (33). A valószínűleg szlovák zsellérek, Machnics, Dolna, Szvorenny, Brezny, Sztratyinszky, Szlovák (6) mellett 2 magyar földtelen, Miszáros és Vörös is említettik.

Azaz... Itt az arány még jobb a későbbinél. Mert a Felföldről idetelepedő tótokkal jöhettek közéjük keveredett magyarok. (A török elől oda menekülve, most meg hazajöve az Alföldre?)

Arról most nem beszélve, hogy Corvin utcai szomszédunk, Prisztavok Bandi barátom kikéri magának, hogy ő tót lenne – az édesanyja erdélyi származású magyar asszony volt –, nem is vándorolt ki Szlovákiába a családjuk 1946–48-ban! Ő maga pedig ki másra, a magyar nemzeti demokratákra szavazott 1990-ben (s tart ma is ugyanazokkal). A 2020-as években például a Hegedűs nevű felföldiek közül pedig bizonyára nem egy akad, aki hasonlóképp nem kötődik gyaníthatóan magyar őseihez.

„Lakosságcsere” a második világháború után. Avagy menekültek itt és áttelepültek ott.

A *Matka nás volá* („Édesanyánk hív”) hatott-e a Corvin utcaiakra? A csabaiakra annyiban, hogy több mint hétezeren vágtak neki a tótországi/felföldi útnak. A mi utcánkban... tán egy sem? Legalábbis máig egyetlen név sem merül föl – maradt meg – emlékezetükben.

A hangadó gazdáknak és iparosoknak eszük ágában sem volt itt hagyni gangos városi házat, csinos műhelyt vagy üzletet, határbeli földet, tanyát... A legszegényebbekből állt össze a kivándorló csapat. A Corvin utca ráadásul a hajdan igen forgalmas Fő utca része (ha alvégi vége is). Zömmel módos gazdaházakkal szegélyezve.

A tehetős gazda hogy hagyhatta itt ebek harmincadjára – Felföldről kitelepített magyarok hasznára –... bármijét?! Majd ha meszet eszik.

Etettek aztán nemsokára nem csak meszet velünk a drága moszkovita elvtársak!

Az uszítás, e tájt, nem lelt visszhangra. ('56-ban sem. Akkor sem hangzott el egyetlen szlovákellenes szó sem.) (Zsidóellenes sem.)

Mindamellet, mint Dedinszky Gyula, a kiváló evangélikus lelkipásztor néprajzi és történetíró előadja, a csehszlovák áttelepítő bizottság tagjai csoportosan járták a várost, gyűléseztek, beültek az istentiszteletre. Ha valaki a kitelepülés előtt meghalt, temetésére csehszlovák zászlóval vonultak föl; házról házra jártak, egy-egy családhoz nem egyszer, tízszer is elmentek, hogy rábeszéljék őket, vár rájuk az ő „anyaországuk”. Sokaknak volt gyötrő kérdés, *Menni vagy maradni?* „Az egyik házastárs menni, a másik maradni akart. A gyerekek sokszor a kitelepülésben vélték boldogulásuk titkát, az öreg szülők pedig ellenkezőleg, nem egyszer úgy érezték, hogy halálukat jelentené, ha el kellene hagyniok szülőföldjüket. Édes-testvérek haragudtak össze. A menők és maradók ellenséget láttak egymásban.”

Az utcarajzíró egyik legjobb barátja, aki a család nagyobbik részével helyben maradt, életében tán egyszer látta a nagyapját, aki „föülte a csehszlovák vonatra”.

1946-ban kezdődött a csabaiak kitelepülése: a csehszlovákok átvettek néhány diákot, hogy az új tanévet már „odahaza” kezdhessék, ne idehaza. Vagy 300 munkás is útra kelt család nélkül. A többség 1947. május 21. és 1948. December 14. közt vagy 70 vasúti szerelvényel távozott (Dedinszky 18, 29). Végül 7.408-an, zömmel evangélikus csabai távozott (kb. 6.200 volt lutheránus közülük), s helyükre a szlovákceh álladalom által kitoloncolt 1.300 felföldi magyar került városunkba.

1946 amúgy sem kezdődött jól: a Viharsarok újság április 30-án komlói rémhírt közöl: „A magyarokat ki fogják vinni Oroszországba, hogy ledolgozzák a jóvátételt a Szovjetunió újjáépítésével! Szlovákiának persze nem kell jóvátételt fizetnie, GYERE VELÜNK!”

Mentünk.

A Perza nevű kőműves bácsit Nové Zámkyba – mi több, Érsekújvárra – csalogatták (az agitátorok).

– Nem mehetek – felelte az öreg –, mert összecsinálnám magam.

Az agitátorok értetlenül néztek egymásra és magyarázatot kértek.

– Nézzék, amíg én Nové Zámkyból a Körös partjára érek, összecsinálom magam. Nekem pedig ide kell jönnöm, mert én csak itt tudom elvégezni a dolgom, itt szoktam meg – közli a pozsonyi Vasárnap (1990/44. 5.) a Mazán Mátyás csabai helytörténész által elmondott anekdotát.

(1947. okt. 8., Békés Népe:) B.csabáról 5 vonatszerelvény indul Szlovákiába kitelepülőkkel. A terv szerint 10-én 6,22-kor 32 családdal távozik az első csoport. Az utolsó 42 családdal Komárom környékére. November 5-én felvidéki magyar családokkal megrakott szerelvények érkeznek.

Már júliusban több mint 100 kitelepített komáromi iparos-, kereskedő-, hivatalnokcsalád érkezett Csabára. Elsőként az Andrássy úti kaszárnyában szállhattak meg, innen költöztették őket új otthonaikba (Kugler 9). (Békés Népe, 1947. júl. 9:) Csabán szeretettel fogadják a kitelepített felföldi magyarokat.

1948 őszén Békéscsabát és környékét hagyta el jelentősebb számú szlovák áttelepülő.

Összeírták az áttelepülők értékeit, ingó-ingatlanjait. 1–1 *vagyonleltár* 25–30 oldal is lehetett.

A kitelepülő családok jobbára csak házrészeket hagytak maguk után (Kugler 7).

1947? Még csak három és fél éves vagyok, de emlékszem, hogy a csehszlovák agitátorok szomszédunkba, Prisztavokék nyakára is jártak, hogy települjenek „haza”, Szlovákiába... Nem mentek. Mások viszont igen; a Corvin utcából alig.

Ezzel Békéscsaba magyar többségű város lett.

A távozók Tótkomlóson, *Le vagytok szarva!* fölkiáltással leköpték a maradókat. Az emlékezők szerint óriási – a szovjet fõlszabadítóktól kölcsön kapott? – amerikai teherkocsikkal elutazókat a kaszaperi magyarok vasvillával várták, hogy azok *Le van szarva Magyarország!*-gal búcsúzzanak tőlük. Még hogy mitőlünk, a szülőföldjüktől.

Végül előkerült *két kitelepülő (család) a Korvin utcából.* Levéltárban (Békés Megyei Levéltár békési kirendeltsége) akadtam nyomukra, mert a helyiek emlékezete nem őrizte meg még a nevüket sem. A két irat közül az egyikben (Névjegyzék 1946) környékünk a XV. körzetben szerepel néhány személy említésével. A Corvin utcából senki sem találok, legközelebbiek: 139. Szokol Mihály, Bánát u. 5., napszámos, nőtlen, és a Csányi u. 37-ből 5 napszámos Vicián, 146. Dorottya hajadon, 148. Mária hajadon, 149. Ilona hajadon, 150. Pál nőtlen, 151. Éva hajadon. Valamennyien napszámosok, tehát a legszegényebbek közül valók, és egyedülállóként próbálnak szerencsét. Az utóbbi esetben egy családból valamennyi fiatal kereket oldott – „Amerikát” remélve a Felföldön? Legalábbis nagyobb életlehetőséget.

A másik minket érintő névsor (Termény elszámolás) azokat a kitelepülő csabaiakat és környékbelieket veszi sorra, akiknek 1947-ben beszolgáltatási kötelezettségük volt. Itt kerül elő a két Corvin utcai, Szlovákiába távozó személy illetve család. A legtöbben közülük is vagyontalanok, vagy csak pár öl föld tu-

lajdonosai voltak, ami az éhenhaláshoz is kevés volt. Egressy utcaiak, Felső Körös soriak, Csányi, Kastély utcaiak, Fényesi-szőlőkbeliek, Honvéd utcaiak, 10–300 négyszögöl anyaföldet bírtak, s ennél többet reméltek, mert ígérték nekik a csehszlovák agitátorok. A tehetős paraszt-polgárok Zsilinszky utcájából csak mutatóban kerül egy kitelepülő, s ő valóban nem nincstelen, ha megélni aligha tud is abból, amije van, amit most hátra hagy: a 4 nagyhold 92 öl föld nem tudja itthon tartani (őt s családját). Az 1947-es kitelepülők közül az utolsó, az ezerhetvennegyedik, december 3-án távozott szülővárosából – a remélt felföldi paradicsomba (erőszakkal eltávolított magyar gazda portájára?). A kitelepülők zöme vezetékneve alapján törzsökös csabai tót családból származik, ám úgy a tizedük, családnevük alapján, akár magyarnak is tekinthetők (lehetnének), ám a jelek szerint a szlovák többségű környezet hatása – és a vállalkozó kedv, vagy a kalandvágy? – erősebb volt.

A két Corvin utcai kitelepülő: a 205. sorszámmal szereplő Dohányos Mihály, a 16. sz. alól, és a 846. Szemányik János, a 36. szám alól. Az utóbbi, aki 1 magyar holdjának int búcsút, még szerepel az az évi országgyűlési összeírásban, az előbbi már nem – ő 12 nagyhold művelésének intett búcsút. „846.”? Az 1074-ből... Tán a jelentkezés, kiutazás sorrendjében?)

16. szám? A utca első felében az utolsó nádtető ház, idős asszony lakott benne egyedül az 1950-es években, majd hosszabb időn át üresen állt, leromolva, hogy ma új épület magasodjék a helyén. A 36. számú, temető előtti második ház szintén átadta magát – ő aztán teljesen, mert nyoma sincs – az enyészetnek.

Külön gyűjtőíven (összeírás: 1947. X. 13.): *Jan Semánik*, anyja Huršan Mária, született 1916-ban. „*Korvin*” 36... – az összeíró szerint a mi Corvin uccánk... 1947-ben. Földtulajdona a Kisrét dűlőben 1 kh. 583 öl.

Az előbbi Szemányik fia? Aki egy évvel hamarabb szedte a sátorfáját? S hát, valóban, ebből a földből sem nagyon lehet megélni. Kicsi, de kevés. Pláne ha uszítják az embert. „Uszítják”? Megtévesztik. Csábítják. Elhúzzák előtte a mézes-madzagot. (À la Csehszlovák Áttelepítési Bizottság:) CSÁB-mód.

Ami még hagyján lenne, de... a szülőföld mocskolásával.

A másik a tehetősebb. *Dohányos Mihály, a Corvin 16* lakója 6+6 nagyhold tulajdonosa... (A vagyonelejtár „Hlavny obal – Gyűjtő ív” száma: 4039/14-6-15.) A föld mellett tanyarész a kereki és a sopronyi határban.

Michal Dohaňoš sz. 1892., lakhelye Soprony tanya – Salaš – 668/1. („Szálás...” szállás! Ahogy minálunk is az vala a neve a tanya nevezet előtt. Mert nem a szomszédaink találták föl a „szállást” – nyilván nem is mi. Mindenesetre lett a magyar szállásból tót salaš – mint a mi Corvinkánkból/Korvinkánkból Gorvinka/Korvinka.)

Szóval... csak előkerült két kitelepülő család a mi utcánkból is! Akikre legföljebb az egykori szomszédok idősebbjei – apókák és mamókák – emlékezhetnek. A következő (számomra még a gyermekkort jelentő) évtizedben. Mert ma már nekik sincs nyomuk – nem hogy e két tovatűnt családnak.

Csak a 16. szám alatti öregasszonyra emlékszem, akinek a családja – teljes (?) rokonsága távozott? Magányosan élt... Szülőföldjéhez – ahhoz a házhoz – ragaszkodva, amelyben világra jött? Ahol... világra jönnie, élnie, hálnia adatott.

Ha tudtam volna, milyen sors hordozója!... E mesénk tovább tartott volna.

Már ha mese lett vóna!

Aligha.

Vastagon... az élet.

Minél, ugye.

Ráadásul a porta egykori – Felföldre távozó – résztulajdonosai, Dohányosék neve nagyon is ismerősen cseng! Mert iskolatársaim, corvinkai-csabai kortársaim közt épp Dohányos is került.

Teremtőm.

Ahogy.

A corvinkai utcarajz szerzőjeként mi más tehetek (mondhatok, írhatok): remélem, boldogult e két család is... Felföldünkön. (Mely a miénk is – míg ki nem takarítanak bennünket onnét?) (Innét.) (Ha hagyjuk.)

Kisöprözött magyar család otthonába telepedve? És ha ez történt... Nem ezt tették velünk is – ugyanazok a gonoszok?

Apámhoz hasonlóan 1940 táján Iratosról a nevetséghatáron „Romániából” Csonka-Magyarországra szökő két testvére közül az egyik (aki „román” határvadászként puskájával együtt hagyta faképnél Nagyoláhországot s lett rövidesen a jutasi altisztképezde hallgatója, majd Don-kanyar-látta magyar honvéd) a háború után Eleken kitelepített sváb család portáján rendezkedhetett be. Nem mert bárkit ki akart volna túrni, csak... oda tették. Tette az a piszkos világ. Hogy mégis ott-hont teremthessen.

Más otthonában? (...otthonából?...)

Ilyen világban adatott minekünk világra jönnünk, növekednünk, emberré válnunk.

Elérték, amit akartak felföldi szlovák honfitársaink? A tót Corvinka, s vele a tót Csaba ezzel a múlté lett.

Nem úgy a táj népének tudatában... Az 1970-es években Biharban (Furtán) járva öregipam (apósom atyja), amikor megtudta, hogy csabai vagyok, elnevette magát, mert ezzel elárultam magam: *Csabai vagy, fiam?! Akkor te tót vagy...*

Csabai, csabai.

Mert a monarchia haditengerészetében, ahol egy évtizedet szolgált, mi sem volt természetesebb. Ott aztán minden kiderült!

Nem tudod nem hogy elhallgatni, letagadni sem.

Kérdés, tetszik-é ez azoknak, akik hazug ígéretekkel elcsábították innen azokat a csabaiakat, akikre mindez még ült.
Ja szon csaben...

Ő igen, mi meg.

A Corvinkán, házról házra.

Már ha találsz még ott – bármelyikben – valakit is a régi-ekből.

Ó- (Magyar-) Csaba

A K A S T É L Y B A N

A város legrégibb része a Kastély nevű fertály – tágabb értelemben az egész első avagy alsó (korábban tized, ma) kerület. A XIX. századi ásatások eredményeiről Haan Lajos számol be könyveiben, a későbbiek a Csabensis nevű 2018-as, Transcius-kinézetű kiadvány összegzi.

CSONTUNK, CSEREPÜNK, LOVAS SÍRUNK,
KEMENCÉNK...

Krisztus előtti, *kelta* leletek kerültek elő 1869-ben az *alsó-tizedben* házépítés közben. 10–15 ilyen őskori sírra bukkantak, bronz tárgyakkal. „Az 1850-dik évben, az úgy nevezett *kastélyi szőlők mellett*, kiástak egy női csontvázat, mely részint jó gyöngyökkel, részint üveg kalárisokkal volt körül fűzve... ezek többet tettek egy vékánál... én azt hiszem, hogy

valami *hun* fejedelem asszonyé...” (Haan 1991:22). Csaba, Elek, Be-rény, Gyula talán *hun* helynevek (Haan Bvm 11). „...*római* hamv vedrek... Hol most az úgy nevezett *kastélyon* Achim Liker János szőlős kertje van, a’ kanális partján, tavaly kis római *urna* ásatott ki ’s helyére ismét vissza tétetett, azután egy *kard* darab, továbbá két római *pénz* és néhány bronz *karika*, mely valószínűleg ló szerszámhoz tartozott ’s nálam van” (Haan 1991:21). Római leletek a kanálison túl, és kereki tanyán is (uo.). „A’ gyulai határon a’ *lencsési országút* mellett egy halomban néhány év előtt – az 1850-es években – egy kriptá formát találtak tele embercsontokkal” (uo. 134) – ez a középkori Fövényes területén lehetett, Zaránd vármegyében. (Az Árpádok idejében Csaba is Zarándba tartozott.)

A XXI. század elején régészeink arról számolnak be (Csabensis 10–42), hogy a legrégebb (kő)korokból a város belterületéről nincs régészeti lelet, az elsők a bronzkorból valók (a Deák utcából és a Szarvasi út mellékéről). A szittyá korban a mai (Corvinkántól távoli) Jamina, a (közeli) Borjú-rét, (a szomszédos) Fövényes/Fényes, (megint a) Deák utca, és a kerületünkkel/tizedünkkel határos Árpád sor táján éltek eleink. (Eleink, mert nyilván nem mindenkit kaszaboltak le az utánuk jövők.) Kelta leletek – időszámításunk előtt a IV. századtól – az evangélikus paplak, a liget, a Kanálisi szőlők, és a Körgátnál az Erdélyi sor környékén kerültek elő (utóbbiak már ránk vonatkoznak). Szarmata temető az Ószőlőkben került elő, a hunoktól a magyarokig terjedő népvándorlás kor emlékei a repülőtérrel, Fényesről és a Kanálisi szőlőkből jött napvilágra. Hogy még közelebb kerüljünk: a germán gepidák egyik sírkertje a mi Kastélyi temetők helyén volt. (Csontra csont?) Avar temetőt a Szarvasi és a Csorvási út találkozásánál, griffes–indás (késő-avar) leleteket pedig a Szabadság tsz területén, Fényesen és a Kastélyi temetőben ástak ki a régészek. A

honfoglalás korát pedig jaminai lovas sír és bizánci ereklyetartó mellkereszt, megyeri és belvárosi leletek idézik.

CSABA KIRÁLYFI SZÁLLÁSA

A középkori Csabáról már írásos emlékeink is vannak. Haan Lajos a régi Csabáról ezt tudta: „...Csaba hajdan nem ott feküdt, a’ hol most, hanem valószínűleg ott, ahol most az úgy nevezett *kastély* van ’s hol a fentemlített Ábrahámfy féle erőd is volt. E’ szerént hol most a’ város közepe van, ott hajdan mezőség volt, a’ mit a’ ’*tabán*’ szó is, mely régi magyar nyelven mezőséget jelent...” (1991:27). „...hajdan ezen egész vidék *Csaba mezejének* hivatott” (Bvm 139). 1200-as évek: „Csaba már a XIII. században parochiával ellátott hely lehetett” (1991:23). 1235-ben pörös ügyben kelt okirat Zod (Zöd, Zöld?) és Benum (Benő?) nevű csabaiakat említ (Haan írta össze Pestynek a csabai helyneveket 1864-ben, H. szerint ez az első említése Csabának). 1334-es pápai tizedszedési jegyzékben: Csaba papja Pál a pápának 6 garas segélyt fizetett (Haan Bvm 140). 1490-ben kapja Gyulát, Varsándot és más környékbeli helyeket *Corvin János*, aki darab ideit Gyulán élt (uo. 20). 1525: Hegedűs Tamás, Tóth Jakab, Terczkai János csabai lakosok.

A Csabensis tudós szerzői az új évezred elején úgy pontosítanak, hogy a középkori Csaba a Lencsési út (egykor a mai Dózsa György út s a Corvin utca is ezt a nevet viselte) és a Körös között, a Kastélyi utcától az Ifjúsági táborig 1 kilométer hosszan, 2–300 méter széles sávban húzódott, követve a Fővényes-ér egyik ágát, amelybe ásták később az őslakosság által Körösnek, Kis-Körösnek, csabai Körösnek, csabai ásott Körösnek, vendégeink által Élővíz-csatornának nevezett (a Fehér-Körösből felénk vezetett) Körös-csatornát. A Lencsési lakótelep építésekor, az 1970–1980-as években jelentős mennyiségű bronzkori, kelta, szarmata, gepida, avar és Árpád-kori cserép-

darab került fölszínre, a körültekintő régészeti kutatás azonban elmaradt. 1985-ben a (szerzőnk által is lakott) Kvasz utca első házának alapozásakor három Árpád-kori kemencére bukkantak. 1241-ben a tatárok elpusztíthatták a falut, amely aztán kissé északnyugatra tolódva született újjá a mai Dózsa György út–Kastély utca környékén, s az 1400-as évek végén itt építhetett kastélyt az Ábrahámffy család.

AZ ÁBRAHÁMFFYAK

Csaba legismertebb középkori földesura az *Ábrahámffy* család volt. Róluk ezekkel az adatokkal szolgál Haan (1991:25).

Az 1300-as években már a gerlai Abrahamffyak kezén volt Csaba (egy része?), a század derekán szerezhette meg Dénes fia, Abrahám mester. 1383-ban a gerlai A. család Csabát 4 részre osztja: Lászlóé, Eleké, Dénesé 3 rész osztatlan, a 4. Miklóse, „Ferencz nevű jobbágnak házától a templommal átellenben lakott Tamás jobbágnak házáig terjedt” (Haan Bvm 140).

1493–1531 közt valamikor krakkai egyetemista Abrahamffy János későbbi főesperes, nagyváradi kanonok a gyulaiak közül (Haan Bvm 72).

1505-ben Békés megye országgyűlési követe Abrahamffy Péter és Sebestyén.

1518: Abrahamfi Sebestyén és Péter Csabán 3 pusztatelket, melyeken Búza János, Kői György, Szabó Jakab lakik, az itt nemes Radák Balásnak adományoz (Haan Bvm 140).

1526-ban a csatavesztés után Zápolya hívei Tokajban Z. Jánost kikiáltják királynak (I. Ferdinánddal szemben), ott voltak Békés megye legtekintélyesebb férfiúi, köztük Á. Péter is, akit Z. a vármegye főispánjává tesz. Az Ábrahámffyak a nemzeti párttal tartanak, magyar királyt szeretnének; már 1505-ben, a rákosmezei országgyűlésen Zápolya föltétlen hívei, Á. Se-

bestyén és Péter az idegenek térhódítása ellen föllépőkkel fúj egy követ (Haan Bvm 24).

Ábrahámffy István Gyulán fegyvert kér és kap, hogy csabai kastélyát megvédje Zápolya híveitől. Azonnal Zápolyához pártolt; elüldözi a környék falvainak lakóit, amelyek Zápolyának nem adóznak (Tibori 17).

1528-ban A. Péter főispán fiai, István és Péter Csabán laknak. A kastélyt vagy a főispán, vagy fia, István építtette. István fia, Péter is a kastélyban lakott, az ő fia Imre, aki nőtelen, amikor a kastélyt lerohanják a gyulaiak (Haan Bvm 141).

1533-ban Csaba ura, Ábrahámfy Gerlán ferences rendházat alapít, amely 1561-ben már nincs meg. Míg az egész környék átáll a reformáció mellé, evangélikus, a gyulai várkapitány, Mágocsi Gáspár is, Ábrahámfy pápista marad! És a reformáció ellen bátyját épít Gerlán, akként szolgál Csabán (Haan 1991:26).

1551-ben a krakkai egyetemen tanul A. János későbbi esperes.

1552-ben Ábrahámffy Imre Losonczy István mellett részt vesz Temesvár védelmében, fogságba esik, váltságért szabadul (Tibori 17). „Vesze Ábránfi Imre...”, teszi az áldozatok közé Tinódi Sebestyén a Losonczi Istvánnak haláláról szerzett históriás énekében.

1556-ban Csaba ostromakor elesett a kastély ura, Ábrámfy Imre is (Haan 1991:24). Az Erdély-párti Csabát a Bécs-párti gyulaiak elpusztítják, egyúttal a megyeri kastélyt is, az elesettek közt A. Imre (uo. 25).

1561-ben Csaba egyik birtokosa A. István, másik A. Boldisár. Csaba többi birtokosai valószínűleg beházasodtak az A. családba, így jutottak hozzá az Ábrahámffy-birtokrészekhez (Haan Bvm 156). Csabát ezek a nemesek bírják: Székely Miklós, Abranfy István, Zterzenkovics Mátyás (1552-ben Szolnokon kapitánya 100 huszárnak) özvegye, Tursi István, Székely Márton, Abranfy Boldisár, Nagy Balás (Haan tudomása szerint

1552-ben Dobó alatt kapitány Egerben „ellenséges golyó által leterítettett” Haan 1991: 25 – a családjáé lehetett?).

1565-ben Békés megye 3 követéből 2 Abrahámffy: Sebestyén és Péter (Haan Bvm 109).

Kastélyuk Gerlán is lehetett. A megyeri kastély másé: Székelyké?... – ez a csabaival együtt pusztul.

Az Ábrahámffy család férfiágon 1580 táján kihalt. Családi sírjuk Gerlán, Monostor-ere szigetén, ahol a kastélyuk és a ferences zárdájuk volt. Wenckheim Károly gróf hányatta szét a gerlai kastély maradék falait (Haan Bvm 183–184).

Aztán még egy adat, befejezésül: 1667-ben az Ábrahámffy-rokon Nadányiék csabai részét elzálogosítják 25 tallér értékű lóért (Tibori 19).

KASTÉLY

1521-ben Ábránfy Péter, Csaba földesura „üzleti levélben” kért pénzt kölcsön, ez volt az első magyar nyelven írt levél városunkról. Ekkor már létezhetett a később várkastélynak nevezett épület (Papp beol.hu). Tudós föltételezés szerint lehet, hogy már 1490-ben állt a castellum Chaba, a csabai Kastély (Csabai Mérleg) – az egyik adománylevél Dóczy Imrét, a másik Patachich Hor-váth Istvánt nevezi meg a kastélyhoz tartozó birtok új tulajdonosaként (behir.hu). Haan a Csetneky-féle malomudvarnál, a Lipták Vrabély-féle 106. számú ház udvarán talált leletek alapján a Kastély u. 10, Corvin u. 8. táján keresi a kastélyt (Bcs. tört. I. 175). Corvin 8.? A velünk szemben lévő ház... (Utcarajzírónk a Corvin 7.-ben látta meg a napvilágot, ott cseperedett s nőtt valamekkorára.)

Nem a Lencsés ér, mint mások mondják, hanem *a Fövényes ér és kiöntései védték Csabát és kastélyát*, melyet *Fövényesi kastélyként* is emlegetnek (Tibori 12). A Lencsés ér a Lencsési út táján (az Alvégen) kanyargott a Kis- és a Nagy-

rétnek. A Fövényesi érből táplálkoztak a Kis- és a Nagyszik kiöntései (a Felvégen).

1529-ben a gyulai várkapitány „castellum Chyaba”-nak nevezi kastélyunkat (Papp beol.hu).

1556-ban a Békés megyei születésű gyulai várkapitányt (Mágocsi Gáspárt) és várát szorongatja a török, meg a Borosjenőben magát befészkelő Zápolya-párti ellencsapat. Mágocsi közmunkára kötelezi a környék falvait, Csabát is. Gyula várkapitánya az elmúlt évtizedekben hol Zápolya, hol Ferdinánd híve volt. 1552-től Vég-Gyula a bécsi király pártján áll (Haan Bvm 26).

Ifjú Abrahamffy Imre csabai földesúr kötelezte magát: a Zápolya pártján állókat és a törököket „a csabai, várként megerősített, kőfallal, bástyákkal, sanczokkal ellátott kastélyba beereszti, hogy azután innen a gyulai várát ostrom alá vevén, kezökre kerithessék.” Erre Mágocsi csapata 1556 májusában lerohanta Csabát (Haan Bvm 26, 27).

Mágocsi Gáspár levele a nádornak, Nádasdi Tamásnak (Haan 1991:23, 197): „Abramffy Imre nemes ifjú Chyaba nevű kastélyából... titokban Jenőbe, a pártütökhöz távozott, és a lázadók kapitányától... felmentést kapott, esküt tett, hogy ő maga is János király fiának a pártját követi és azokat a lázadókat a törökökkel együtt kastélyába befogadja, hogy ezt a kastélyt jobban megerősítve, népeivel és másokkal az alföldnek ezt az egész részét a maguk számára elfoglalják, s innen gyakrabban intézzenek támadásokat Gyula ellen, és ezt a gyulai várost feléggessék és így végül ennek a várnak az ostromára könnyebben tudjanak gondot fordítani. Én, mihelyt megbízható kémek útján átláttam, hogy mi a szándékuk, kísérletüket meg akartam előzni, felszereltem tehát néhány kisebb ágyút és ugyanazon éjszakán, mely napon megbizonyosodtam az ő tervükről, az összes katonákkal, lovasokkal, gyalogosokkal, puskásokkal és hajdúkkal, akik ott voltak, rátörtünk magára Chyaba kastélyra,

azon az éjszakán bátran ostromolva, támadva, nyilazva, ugyanis eléggé meg volt erősítve kőbástyákkal és toronnyal, s amikor már jól kivilágosodott, támadással elfoglaltuk halál és vérontás közepette, magát az ifjú Abramfyt is megölték övéi közül néhányal együtt. Végül a bástyákat és a tornyot minde-
nestől leromboltattam, a kastély árkait betemettettem, s az egész kastélyt felégettetem, valamint a másik kastélyt is, a né-
hai Zékely Benedek fiait, melyet Megyernek hívnak, lerom-
boltattam. Nekünk ugyanis félnünk kellett attól, mert ehhez közel volt” (Haan 1991:197).

(Csabai) Kőbástyák, torony, árkok, kastély... ellen (gyulai) ágyúk!

Az évszázados Csaba–Gyula közti ellentét, vetélkedés, pár-
viadal ősoka?

Hogy lenne, rég elfeledtük. Vagy... mégis megmaradt be-
lőle valami? Hogy mára – hála Istennek – továtúnjék.

A falu meg, a várkastély körül? Abból mi maradt?

Gyula város várának Bécs-párti serege legyűrte az Erdély-
párti Csaba falu kastélyát.

Ahelyett, hogy együtt verték volna ki a legelső, török kézen
lévő várból a pogányt!

Gyula lakói már 1530 táján Luther tanait követik; Csaba
meg katolikus? Abrahamffy igen...

Nemsokára – 1566-ban – követte Csaba kastélyának sorsát
Gyula vára: elesett. El nem pusztult, de a megszálló pogány
kezére került. Ami... még rosszabb? Mert ellenünk szolgált.
Eltakarítani innét minket. (Mágocsi várkapitányutódját, Ke-
recsényi Lászlót – aki föladta Gyulát – a török kivégezte.)

A gyulai vár 1566-ban, tehát tíz év múlva elesik, és csak
1695-ben szabadul meg a pogánytól (Haan Bvm 28, 34).

A vár ostromát, elfoglalását és elpusztítását Ábrahámffy Imre
anyja másképpen írja le. A környező vizek miatt éjszaka lőtá-

volságnyira sem tudta a gyulai sereg megközelíteni a várat. Mágócsy harcosai, lovai az ingoványos terepen elakadtak! Ám az egyik gyulai vezér, Szerzenkowics Mátyás csele bevált: a vizek közt előre ment, egyezkedésre hívta Ábrahámffyt, aki fáklyafénnyel kivonult a várból, mire a gyulaiak levágták, a megvilágított úton nekiindultak a nyitott kapunak, benyomultak a belső udvarra és véres kézitusa után a kastélyt lerombolták, kincstárát kifosztották.

Álnok csellel, török módra?

Magunknak ártva a legtöbbet?

1566-ban a török elfoglalja Gyula várát és elpusztítja a környéket, Csaba – mint helység – is ekkor végzi (Haan 1991:25). 1580-ban Csaba 14 család: Békéssy, Angya, Halász (3), Barácsy, Begyesi, Zábos, György, Bíró, Szűcs, Kötő, *Farkas János*, *Kis Farkas János* (Tibori 18). Az 1600-as évek végén le-hetséges, hogy Csabán evangélikus egyház létezett (Haan 1991:26). Mint az 1700-as évek legelején kelt összeírás mutatja, kis magyar falu Csaba, akkorra már reformátussá válthatott... Mint majdnem mindenütt a magyar világban a protestantizmus: (a német) Lutherról (a hozzánk valamiért közelebb álló) Kálvinra váltott.

(A Farkast azért emeljük ki, mert az utcarajz szerzője anyai ágon Farkas vala.) (Mondja valaki, hogy nem vagyunk őslakosok! Éppen hogy.)

1685–95: Gyula császári ostroma, a környék elpusztul, (magyar) Csaba maradéka is (Tibori 19).

Hogy aztán mégis csak tápászkodjunk?

2021-ben a régészek a Kastély utca 16–18. szám környékén vélik meglelni kastélyunk helyét. A környéken lakóktól azt tudják, hogy a Kastély utca 18. tulajdonosa építkezés közben

falakat talált, a Kastély utca 10. szám alatt pedig olyan árkot találtak, amelynek mélysége és szintje az érintett középkori idősakra utal (Papp beol.hu).

FELFÖLDI HÁZTŰZNÉZŐK

1715-ben megjelennek Csabán az új földesúr emberei „ház-tűznézőben”. A kis magyar faluban, ahol 22 – 20 magyar, 2 tót vezetéknevű – család él (Haan 1991: 26).

A fél vármegyét megszerző labanc *Harruckern* uraságnak az uradalmi tisztje, a Csabán lakó evangélikus nemes Thuróczy Miklós javasolta, hogy egy-egy faluba ne telepítsenek különböző nemzetiségű és vallású embereket. Ezért hoztak ide a következőkben a *Felföldről evangélikus tótokat* (Haan 1991:130). Vagy 20 putrit találtak a felföldi telepések előhírnökei, a mai városháza körül laktak a magyar ökörpásztorok, itatókútjaik a későbbi nagytemplomnál voltak. E kunyhókat a tótok megvették, a magyarok Békésre, Dobozra, Gerlára költöztek vagy beolvadtak. (Haan 1991:130, Dedinszky 10)

A *Kastély utca* még csak házak nélküli út az 1. katonai fölmérés térképén, tehát az 1700-as évek végén is.

1784-ben Petik Ambrus gyulai tanító írja rólunk: „A helységnek napkeletre Gyula felől fekvő végén az alatta folyó ér és rétség szélén állott egy nagy régiséget mutató, jó magasságú, hajdani kőfal, kit közönségesen Kastélynak neveztek, mely kőfal csak ezelőtt 20 esztendővel is látszatosan fennállott, de már a köveit is elhordták, és csak valamennyire a helye látszik.” A Csetneki-féle malom – ahol az egykori kastély magasodhatott – a Kastély u. 12–16. közti portáknál állt (Czeglédi 75).

Az 1850-es években már erről tudósít Haan (1991:24): „A helyet, hol ezen erőd hajdanta állott, a’ köznép most is kastélynak hí, ’s ez a *legnépesebb, legvagyonosabb város* részek

egyike. Az erőd helyén most házak állanak; azonban gyakran *régi pénzeket, csatokat, golyókat, embercsontokat* ásnak ki az ott lakók. (Az) 1715-ik évben a mostani tótság idetelepedett, már semmi falaknak nyomai nem látszottak, de meg voltak még a' *mély sáncok* és *magas föld hordások*, ott körülbelül, a' hol most Filipinyi szűcs háza van és egy jó *magas halom*, ott hol most Csetneky molnár udvara van. Maga a' vár is circiter a' mostani Csetneky és Calix féle udvaron állhatott. Itt szoktak volt a' csabaiak vasárnap délutánonként hajdanta össze jönni. Az öregje beszélgetett, a fiatalja játszott, minthogy ez igen szép, emelkedett, napos hely volt 's messzire el lehetett látni..." Itt rengeteg embercsont került elő, itt lehetett a *régi Csaba temetője*.

Ahol az Alsánc keresztezi a Kastély utcát, az 1980-as években úgy éreztük, hogy a Körös felőli sarkon lévő ház fala a középkori Kastélyra utal...

1984-ben mondja Machlik néni (a Corvin u. 4. lakója), akivel a Kastély utcai, Corvin utcai ásatásokról beszélgetek (a Munkácsy Mihály Múzeum régészei, építkezők bejelentése alapján, keresik a Kastélyt): „Nem jó helyen keresik, a 8–10 szám alatt van! Anyám mindig mondta, ott, ott a kastély!”

Machlik néni az 1800-as évek végén, 1900-as évek elején születhetett, az ő anyja meg valamikor a '800-as évek '60-as, '70-es éveiben?... Azaz amit 1984-ben hallok, jó száz éves hagyomány. Inkább még régebbi. Abból az időből, amikor még látható volt valami kevés az Ábrahámfy kastély maradványai-ból? Amit itt leltek az 1700-as évek első felében betelepülő felföldiek. Mert az csak további száz év...

Mi az... mifelénk!

UTÓBB VISSZAMAGYAROSODVÁN

1700-ban újraéled Csaba, a megye 7 lakott helységének az egyike (H Bvm 36). Az 1717. évi összeírás Csabán 22 személyt, illetve családot említ. A 22 családban 110 lélek él (Tibori 22). Haan neveik alapján kettőt (Behant, Bánszkyt) kivéve magyarnak ítélt (Bvm 143, 1991:59).

Az ekkor összeírt 22 csabai család(fő) fizet összesen 605 forint adót; eszerint nálunk egy családra 27 és fél forint jut – amikor az ökör ára 20, a tehéné és a lóé 10, a juhé 1, a disznóé 2 forint volt. A megyében az átlag 81 és fél forint adó családonként. Csaba a 11 település (2 mezőváros, 9 falu) közül a legszegényebb (Ember 15). (Állattartásból igyekeztek megélni, ezért nem soroljuk, mennyit ért a földművelés akkortájt.)

Tulajdonuk: 12 ökör, 20 tehén, 2 ló, 23 köből (vetőmagot megbíró) búza(föld, kb. 23 magyar hold), 12 köből árpa, 5 köből köles, 12 forint készpénz, 12 disznó. Összértékük 605 forint (Haan Bvm 39).

A két „tót” – Bánszky bíró és Behan – neve ismerős!... Mert Bánszky nevét ma az egyik jeles csabai utca viseli, a Behán meg: Viki mama, Farkas Ferencné Zsóri Viktória nevű anyai öreganyám szerelme volt! „Behán Mihály”..., simogatta meg a kezemet 80 évesen a Honvéd – a régi Lövő – utcai házukban, ágyán fekve. Behán Mihály... „Nem maradhatsz itt éjszákára, anyámék itthon vannak...” Nem mehetett hozzá, mert Behán – Újkígyóson! – tehetős gazda fia volt, ő meg csak kisgazda Zsóri lány... az 1900-as évek elején.

Teremtő Isten.

Ráadásul megisméltődött ugyanez a lányával, Bözsikével. Csak míg Viki szerelem nélkül élte le az életét, drága édesanyám megtalálta (rövid életére).

És akkor: mi az, hogy a 22-ből 2 szlovák (ne adj Isten tót)? Mert szláv hangzású két családfő neve? Azaz... névelemzéssel döntik el, ki kicsoda? Mondjuk Petrovics, avagy Kurtucz... Nem náci-szagú ez egy kicsit? Mai szemmel nézve. Ám akkor...

Magyar faluban élő két család, mely nem magyar nevet használ. Ráadásul az ázsiai barbár magyarja – magyar faluja – nem elviseli, hogy szláv hangzású nevű legyen a bírāja (faluvezetője, ma polgármesternek hívnók). Ilyen kirekesztők voltunk mi örök életünkben.

Valószínűbb, hogy a legtermészetesebb módon magyar volt az a két, szerencsétlenségére ősei nevét viselő csabai családfő. Hogy aztán a következő évszázadban szépen visszatótosodjanak (-szlovákosodnak) Bánszkyék, Behánék. Ma meg...

Haantól és Dedinszkytól tudjuk, hogy az 1700-as években a lakosság mintegy ötödét kitevő csabai magyarság szépen beolvadt a többségbe. Egyebek közt annak köszönhetően, hogy a vallásgyakorlás, templomba járás, miegyéb egyházi szolgáltatás kizárólag szlovák (nyelvű) volt mind az evangélikusoknál, mind a katolikusoknál. Annak megjegyzésével, hogy a század első felében kizárólagos volt – a tót nyelvhasználat mellett – a kötelező lutherános hitélet. Aki nem járt szlovák nyelvű evangélikus istentiszteletre, megbüntették.

Szóval 1717-ben (írják történészeink) békési, dobozi és gerlai magyarok által újratelepülő falu lakosságát írták össze. Egyrészt. Másrészt... 20 magyar és 2 tót? Aligha. Mert ilyen alapon Zsilinszky Endre nem a magyar, hanem a szlovák nemzeti ellenállás hőse.

Zsilinszky, Csabán.

Meg Behán. Bánszky.

Hogy Kurtuczról ne is beszéljünk.

Koritár cimborám édesanyja, Cselovszki Dorottya mondja 1981-ben (az ulica Zlatán lévő házuk előtt): Corvin utca *Gorvinka*, azaz Korvinka-Corvinka, a kis Corvin útja... (Gyulára).

KASTÉLYI (ALSÓ) TIZED

Kastély, Kastélyi tized, I. (avagy alsó, alvégi) tized majd kerület, Kastélyi kerület... A mind nagyobb falu 1. számú háza (telke, portája) ennek a tizednek a területén, az Alvégi Fő utca Fő tér (és Búzapiacból lett Ferenc József tér) felőli, balkézről való (mai Bánszky utca) sarki helye. Melynek szíve egykor a Kastély és környéke, majd utcája, a környékével, különösképp a Lencsési országúttal, mely nemsoká már Alvégi Főutca, mely egyszer csak aprózni kezdi magát, hogy eljussunk a Corvin utcáig.

A *Corvinka* helye a középkorban... egészen pontosan.

1983-ban a Kastély u. 18. sz. telken csontvázat leltek a régészek, a 16., 24., 31., 38., 48. sz. ház előtt Árpád kori gödrök, leletek kerültek elő.

A Kastély u. és a Corvin u. elágazásánál, ahol *tornyot* emleget a helyi hagyomány, a kísérleti ásatás eredménytelen (Bcs. tört. I. 175, 178).

Az Alsóvégen – alsóvégi tizedben – külön rész a Kastély (Bcs. tört. I. 458). Középkori falu a kastélyi részen! Házak (helye) a mai Zsilinszky úton is.

A *Kastélyi-sánc* gyanús a tekintetben, hogy tán egyben a középkori várkastélyt védő árokkal lehet bizonyos (Kastély utcát keresztező) szakasza egy és ugyanaz.

1525-ben már előfordul a „*Lencseser*” megnevezés – tudjuk Blazovich Lászlótól (123). Lencsési országút (a középkorban), Lencsés ér, Lencsési lakótelep, Lencsési... (negyed).

1785-ös térképen a későbbi Pázsitnál, a Corvin utca végi bereknél ér folyik át a Borjú-rétről a Kastélyi-sáncba, illetve

abba az érbe, amely helyére ássák utóbb a Körös-csatornát (Bcs. tört. I. 716).

Hogy aztán csak kikössünk az Ábrahámffy-várkastélynál! (...valaha valódi ladikkal.)

Kastély, Ábrahámfy-kastély, Ábránfy-kastély – a középkori Csaba földesurának, Ábrahámfynak a várkastélya, 1556-ban a gyulaiak lerombolták.

Lipták Pali bátyám szerint – 1980 táján – a Kastély utca 12–16. sz. házak foglalják el az egykori várkastély helyét. Más szerint: az Alsánc a Kastély utca 9–11., és 6–8. sz. házai közt tartott a csabai Körösnek. A 8. sz. (10.-kel összeépült) ház sáncoldala 1985-ben még várárok–várfal pofájú!

„...amikor édesanyám mesélt, hogy ott Békéscsabán, Kastélyi-szőlőben, ahol ástak koponyákat, fazekat arannyal, azt szerettem hallgatni... A Kastélyi-szőlőkben az Ábrahámfinak volt kastélya, s törökök idején le lett rombolva. Mindent be kellett szolgáltatni, a múzeum számára. De nem mindenki tette. Félték a felhajtástól. Féltették azt a kis RÁTA parcellát. Hogy szét dúrják, mint a vakondok a már bevetett kis földet. Gyorsan ássuk vissza azokat a koponyákat, mondták, hogy ne tudja meg senki sem...” (BMMÉ 7).

Ahogy manapság sem másképp.

A *Kastély* nevezet mire nem ragadt rá!

Kastély – *városrész* neve, az Alsó tized, I. kerület vagy Alvég egy részének népi neve, a Kastély utca környéke. Nevét az Ábrahámffyak kastélyáról nyerte. A föltételezések szerint jórészt itt terült el a középkori Csaba (Czeplédi 75).

Kastély *utca*, Kastélyi u. – 1851: Kastély utca, 1865: Kastélyi utca, 1884: Kastély utca (Czeplédi 75). Itt állt a középkorban az Ábrahámffyak várkastélya, s ezen a környéken volt az akkori falu, a régi Csaba. A múlt században a Kastély utcában

működő szárazalom Chovan-malom nevezetét az öregek még emlegették Czeglédi Imrének ⁽⁴³⁾.

Kastély-*szőlők*, Kastélyi-*szőlők* – 1810-ben a Körösökön túli (Kanálisi) és a Kastélyi szőlők kiosztása (Haan 1991:134).

Kastélyi *iskola* – épült 1842-ben (Haan 1991:115). (Az 1950-es évek elején az utcarajzíró is járt az utódjába.) 1859: Kastélyi vegyes iskola, tanító Wilim János. Sz. 1800 Bisztricska, Túróc vm., tanult T.szentmártonban, Osgyánban, Lőcsén, Eperjesen. Tanít: Nagykároly, Mezőberény, 1842-től a csabai kastélyi iskolában. Lányai Haan J. nejei (1991:108). 1859-ben

fölvétetett	140	fi,	102	nő,
kimaradt	19		17	
meghalt	1			
vizsgázott	120		85	(Haan 1991:101).

Kastélyi-*sánc* vagy Alvégi-*sánc*: a helységet délről, nyugatról, északról megkerülő, védő árok itteni része.

Kastélyi *tized* – ő mi más lenne, az I. vagy kastélyi kerület, maga a Kastély nevű tágabb városrész. A szűkebb a volt várkastély környéke...

A kastélyi tized (-ből születő kerület) főuccája a helység Alvégi Fő utcája, amelyet Lencsési országútnak is hívtak, eleje Zsilinszky (mára Dózsa György) út, alsó, helység-végi fele máig Corvin (János) út. A *Corvinka!* Ki, a Körgátnak, a Kastélyi-szöllőkbe. Folytatása ma is Lencsési út, mely kettészeli a Lencsési lakótelepet, meg nem állván a (tovatúnt?) Lencsés érig, (maradék) Fényesig/Fövényesig, (az újra mind fényesebb) Vég-Gyuláig!

Teremtőm.

Ahogy Dedinszky nagytiszteletű úr írja: az 1700-as években Csaba tót jellegű helység, majdnem harmadnyi magyar hangzású nevet viselő félig-meddig, vagy egészen beolvadt ma-

gyarral. Az 1800-as évekre a békési (magyar) környezetbe illeszkedés jellemző, a szlovákság maga kezdeményezi az evangélikus egyházban a magyar nyelvű istentiszteleteket (a maguk tót nyelvű istentiszteletei mellé), a magyar anyanyelvű lutheránusoknak a magyar nyelvű iskolák nyitását, hogy a Felföldről idekerültek harmadik csabai évszázadában a magyarosodás váljon jellemzővé.

A „csehszlovákok” második világháború utáni ügyködésének köszönhetően valóban kisebbséggé olvadnak. S Csaba magyarrá válik. Nem a csabai magyarok magyarosítási törekvése ért célt! Nem. A szlovákokénak lett ez a következménye.

Csabai magyarként abban reménykedve, hogy tartják magukat tót – ha akarják, igen: szlovák – testvéreink. Minél tovább. A régi (magyar) Csaba hamvain – már megint – újjászülető városban.

A lényeg, hogy c s a b a i legyen.

Zsilip A KÖRÖSÖN

Zsilip. A Körösön. A mi Körösünkön.

A Gyulai-zsilip, Csabán. Mármint hogy Békés-Csaba gyulai végében.

Amoda, Fövenyes, már Zaránd vala (ma Fényes a böcsületes neve). Ez itt még: Békésvármegye.

Az alvégi Körös-sor végében, Felső-Körös soron. (Az Alvég miatt eredetileg Alsó-Körös sornak hívták.) (Magad az Alvégi Fő-utcát záró Corvinkáról.) (Jöttek a mérnökök, hogy ez a Csabai-Körös felső szakasza, nem az alsó... Mert hogy Gyuláról Békésnek folyik – ha engedik –, tehát ez van köze-

lebb a forrásvidékhez, maga a felsőfolyás, legalábbis Csabán. Akár Alvég, akár nem.)

Amarról a gátórház után rögtön. Emerről a Tihanyi-féleszatócsboltnál.

Ma, a Város felől, ahol fürödtünk, ahol ugráltunk, már (még...) a Körgáton belül, vastag cső éktelenkedik. Keresztül-fúrja a Zsilipet. Rá nem ismernél – ha nem ismernéd.

Szemben a parton anyukád a homokfövényen. Hetven éve? Takarón. Mellette uzsonna. Zsíros kenyér, paprika, paradicsom. Körte, alma, szilva, barack? Corvinkai kertünkből. (Málna nem, a málna helyben elfogyott.)

Vasárnap? Leginkább. Szombaton az ötvenes években még dolgoztunk – dógoztak a szüleid. Apád, a Békési úton, aze-lőtti Mussolini-úton, az időben Lenin útján – ahol ma, a megint Baross nevű úton sem híre, sem hamva Oláh borbély-üzletének. Szemben, a sarkon a Kisgazdapárt – kerületi? – székháza. Volt. Korábban (még a háború alatt) a Szent István téren, Schrödernél dolgozott. Később a Vasút uccán. Annak legelején, a város legnagyobb és legelegánsabb férfi-fodrászüzletében már a szövetkezeti időben... – ahol most az Univerzál áruház utódja. A nagy ábécé helyén nyílhatott kapu a Meteor kézilabdapályájára... (Férfi NB I... A női – világ-bajnokokkal tűzdelt nagypályás magyar bajnokcsapatnak – a Csány úton.) Aztán a kereskedelmi és közgazdasági iskola, majd a Színház (a Vigadóval, ahol anyád, apád táncversenyt nyert a háború utáni első iparos bálban), végül a Fiume nevű Csaba szálló és étterem és sarki kávéház (éccakai zongoristával, helyes – hozzád csak a későbbiekben kedves – lányokkal). A nagy szövetkezeti fodrászatban, ahol apád megköpködte a borra-valót; zsebéből kikapva, vagy amennyit a tenyerébe nyomott a vendég:

– Apád, anyád, idejöjjön!

Phú, phú.

Rákosinak a falon éktelenkedő kedvenc szállóigéje árnyékában: Borraivalóval ne szégyenítsen meg!

– Uram, nyugodtan szégyenítsen meg...

Vagy épp:

– Elvtárs...

Mikor hogy jött a szájára.

A Vicces Borbély az elvtársaknak. Mert ha húzósabbat mondott, ezzel lehetett mentetetni. Magukat tisztázni.

Öreged épp 100 éves lenne. (1919... Kovácsmester szomszédunk, Bandi bácsi meséi azokról az időkről.)

Zsilip... Honnan gyümölcsbegyűjtő körútra indulni lehetett. Mit tehetél, velük tartottál. A Körös-parti vagányok járták sorra a Kanálisi-szőlők kertjeit, végig a parton. A Piros Almán innen, kerthelyiségén túl. A Fürdőhelyig. Ahol az egyik kárvallott gazda épp téged – ártatlant – billentett fenéken. Fuss, fuss!

Zsilip, 2019. A nád, a káka, meg a többi vízi növény benőtte a szemközti, Árpád sori partot, a fövenyt a partvédőmű sövényfala tüntette el, a fövenyfürdő mindenestül kimúlt. Hol anyád süttette négy gyermeket adó drága – mind jobban fonnyadó – testét. Kinek szíve... aranyból, szeretetből vala teremtvé.

Édes anyád. Nála édesebb? Megértőbb? Odaadóbb? Szenvedőbb? Kiszolgáltatottabb?

Hogy értsd, ki is az a Szűzanya.

Nem túlírói – grófi – „Gondozd a magyarodat”-alapon. Gondozd. Akik mirőlünk semmit sem tudnak. Nem azért, mert nem közülünk valók lennének. Lehetnének, lehetek volna, ha közénk állnak, köztünk maradnak, mellettünk cövekelnek le, velünk tartanak. Nem kilépve.

De nem, az Istennek sem.

Honnan tudnának ezek bármit rólunk? Így értünk miért állnának ki. Édes magyar világ. (Savanyú – sanyarú – magyar élet.)

Ott a tág nagy világ.

– Táguljunk!

– Táguljatok.

Zsilip.

Gyulai-zsilip. Csabán. Igen, Békés-Gyula felől, merről a Fehér-Köröst városunkra vezették. Hogy azon úsztathassák le eleink a házépítéshez nélkülözhetetlen fát a Bihari- és a Béli-hegységből.

A sarkon Tihanyi vegyes üzlete. Hol ecetet lötyyintettek a Zsilip betonaján lehorzsolódott karodra.

Csukafejessel vágta magát a mélybe a Zsilip tetejéről. A betonfenékebe ütközéstől vastagon lejött a bőr a karodról (könyökről?), síró szövetre loccsant az ecet.

Mely Tihanyi előtt ácsorogva zavart haza bennünket Rákosi épp arra portyázó gumibotos silbakja.

A Zsilip előtt: pontonkocsma, hajókricsmi, bárka-italművek... ring a ringató Körösön, Körözs-vizen, illeg-billeg a Zsilip felőli – régi, ma már nyilván betemetődött – bombatölcsér fölött, alant Schmidt sógor. A bátyja akkor is Berlinben élt, nehogy idehaza valaki szóba hozhassa az Andrássy 60-ban minapi SS-páncélos működését. Annyi T-akárhányast kilőtt, hogy jutalmul szép kisoroszországi birtokot álmodhatott magáénak. Hol János sógor el talált süllyedni. A kútban, amiről hogy tudott volna, csak mink, corvini-körösi (gyulai-zsilipi) süvölvények. Meg persze a környékbeliek, zsilip-melleyéki felnőttek, Tihanyihoz ezért-azért be-betérők, gumibotos gazdaszelídítők. Corvinkaiak, Szőlő utcaiak, Kastély utcaiak, Árpád soriak, Felső-Körös soriak, Kanálisi- és Kastély szőlőbe-

liek, fényesiek... Az Árpád-fürdőig, meg vissza. A Bánát-kúttal bezáróan. Netán a Céliombig, meg ide.

Balaj cimborád... Romvári, Tóth Pista.

Hol van az már! Hol vannak ők.

Csak ez a körösi csönd. Sötét. Sörözők zsongása.

Hol lennének...

Ha nem is a közeli Kastélyi-temetőben, hol te bukkantál két – eddig letagadott – sírra, második világháborús magyar katonafiúk nyughelyére. Az orosz fölszabadítók puffantották le a kiürítésről lemaradó, az éjszakát – utoljára, végül, végezetül – párnák (s még ki tudja, mi) közt töltő, fáradtságukban (még egyszer?) vetett ágyban megpihenni vágyó magyar fiúkat.

Itt, a Kastélyi-tizedben (az Erdély-párti Ábrahámffy urunk erődített udvarházát a bécsi király gyulai katonái tették a földdel egyenlővé, beleszántva a védekezőket anyaföldünkbe) így *gondozták a magyarodat*, tovaris haver brúderkánk.

Itt így, te másképp.

Nyugodj, ha tudsz.

Sírjukat áldott öregasszonykéz tartotta rendben, majd környékbeli polgárok vették pártfogásba, hál' Istennek.

Ők így gondoznak.

Mi.

...ha egyszer ők nem azonosulnak velünk.

Elég nagy kár!

Be kár.

Zsilipi bárka-bár, uszállysöröző (mint Kikötő csapszék)... Leginkább. A sötétben sompolygó Körösön, a vízparti boglárfa láthatatlan árnyékában. Hol 70 éve megtanultál úszni. Kutya mód. Hogy ne süllyedj el! Hogy élhess. Magadtól elindultál... Legyen bátorságod a vízen fönnmaradni.

Élni.

Kőbányai és cseh sörök. Égettetnek mondott szeszfőzdei italok, meg pancsolt borok helyett inkább ezekkel mulatjuk itt az időt.

Amott lányok. Elváltak, szalma- avagy vígözvegyek? Meg hangosabb férfitársaságok, halkán duruzsoló párok.

Lám csak. Mi nem történik itten! E zsilipi sötétben.

Most épp péntek este lévén – nagyobb lehet a forgalom, mint máskor. Ámbár, munkaidő múltán csak megállhatsz itt egy kis lazulásra. Máskor is.

Jó sok szúnyog. Azt mondják, nem sikerült az irtás. A bárkacsehó deszkapallója inog, bizonytalankodik alattad. A Csabai Ásott Körös fölött ing.

Gyula, a Fehér-Körös, az Ó-Körös felől, Vésze vésze irányából csurdogál, hogy folydogáljon tovább erre, Csabának térítve vissza a helyére tovább, Békésnek – mely ívet levágott a Gyulától Szanazugba vezetett Ásott Fejér-Körös szakasz és a Szanától Békésig mélyített (Kettős-Körösnek mondott) Ásott-Kettős-Körös. Szóval hogy az Élővíznek csúfolt folyó Békésen és Gyulán természetesen Ó-Körös, Ó-Fehér-Körös, és nem Csatorna. Hanem az őseredeti. Mára Holt-, netán Dög-Körös.

Szóval hogy mi Körös, mi nem, öreg kérdés. Mi ásott, mi eredeti. Mit ád Isten, Ó. Valódi.

...halad Békésnek, Kettősnek, hogy ott fogadja a Szanazugba térített, ásott Fehér-Körössel egyesített Feketét. Kettős-Körössé dagadt Körösünknek.

Körös! Honnét tudnák a messziről szalajtottak, a mérnökök és más hivatalnokok által diktált tankönyvekből építkező fiataljaink, hogy ez biza nem Élővíz, nem Élővíz-csatorna! Csabán sem Csatorna.

Ezen kívül még hány honi és nem honi csatornában csurdogál élő víz? A közelben Pélnél, Batonyán...

Körös, lelkem, Körös. E tájt minden vízfolyás: Körös – erősít meg ebben a Tiszántúlról mindent tudó Szűcs Sándor. Ha nem tudnád szülőanyádtól, szülőatyádtól. A fajtádtól.

Akinek ilyen tanítómesterei valának, könnyű! Könnyű neked. Ellenben.

Békésen, meg békisiek hatására Csabán is hallani a Keres nevezetet szintúgy. Tót barátaink mondják néha ekként.

Egyre ritkábban?

70?... Aranyuccai cimborád csörög rád a szögedi Kárász uccából, ahol kiült meginni a maga korsó söröcskéjét. (Majd a másodikat?) Jó a kedve, Buda után egy kicsit szétnéz édes szülőföldünkön, hát fölhív. Kérded tőle, nem keresi meg a régi szerelmét, akiből a szögedi egyetem után szögedi lőtt? 20 éve látta utoljára... Mondom, akivel 50 éve voltál nagy szerelemben. Mire ő: mi meg 70 éve ismerjük egymást, az óvodától fogvást.

– Na, látod, azokból lesz egyre kevesebb, akiknek ilyet mondhatsz: 20 éve, 50 éve, 70 éve... – int 93 éves kertszomszédunk.

Ő csak tudja.

70...

Majdnem 75 éve paskolod ezt a vizet. Mármint a Köröst. A miénket.

Simogatod.

Körösünket.

Crişul Már-e... – tötte vóna be a nagykaput a havaselvei szomszéd. Épp 100 éve.

Szűzanyám.

Ne hagyj el.

Zsilip, újabb pohár sör.

Éj, a parton két-három tucat kerékpár. Jobbak (mert újabbak), mint a te félévszázados Csepeled. Hétvége kezdete, péntek este, egy kis kikapcsolódás. Lazulás, lazítás – jó kedv!

Ki, hogy.

70 éve... Itt, a Zsilip-parton.

Élet.

2019.

Utánunk következő.

Látod, amit tán már nem is kellene látnod.

Ha másképp alakul.

Jobb létre szenderült barátaiddal tartasz.

Nem, maradsz. Amiről alig tehetsz.

Mit nem látsz.

Látod a.

Jövőd?

Rálátsz. Belelátsz. Átlátsz. Átlátod... Amit barátaid, testvéreid, fölmenőid már nem mind látnak.

Tíz hónappal azután, hogy megint túlélte egy merényletet.

A Fegyvernekhez tartozó Szapárfalu belterületén hétfőn (a halálútnak nevezett 4-es főúton) a hatalmas oda-vissza forgalomban a kocsim orra előtt 10–12 méterre – a zebramentes övezet ellenére – váratlanul áttolta a kerékpárját egy vénasszony. Vészfékezéssel elkerültem, hogy halálra gázoljam (az életmentő érdemérmemet máig hiába várom), ám a mögöttem haladó kisteher fékezés nélkül belém rohant, és ráadásul átlökött (a nehézteherkocsik között) a túloldalra, ahol orral az árokban kötöttünk ki. Szolnokon a gyakorló röntgenorvosnő (műhibát elkövetve) nem vette észre a csigolyatörést, így bár mozdulni sem bírtam, kitettek az utcára. Mint szerdán Veszprém-ben kiderült, gerinctöréssel.

Zsilip.

Zsilipjeid.

Élet! Élsz. Túléled... magad? Látod azt, amit már nem láthatnék.

Zsilipen innen, Zsilipen túl.

Mégis.

Íme!

Hogy innét egy hét múlva Kelet-Csanádba indulhass. Máí Aradba.

– Romániába, nem? – tolt le Pesten a minap (hány éve is?) Ervin, amikor Alföldet emlegettem, hogy az Alföldre megyek, Aradba.

Hogy megjöttél Kígyósról, Farkas–Zsóri nagyszüléid sírja rendbetételéről. (Hány öl levágott zöldet vittél a szemétdomb-ra a kettős sírról?) (E dolgot egy-két ezerért elvégző temető-csősz híján.)

Reggel meg: indulás a Balatonhoz. Almádia, Pomerium.

Itt is, ott is otthon.

Itthon.

Kiscsaládod, édes hazád, babád. Babáid! ...unokástul.

Gondozd a magyarod!

Gondozd. Ha törik, ha szakad. Míg bírom. Lelkecskéim.

Drágáim, a Marostól a Sédig, meg vissza. Körbe-karikába.

Magyarim.

Tót-Csabán, Magyar-Iratoson, hun tengerünk martján, bárhol.

– Nem férsz a bőrödben!

De nem ám.

Hát még ha cselák sör helyett ménösi bort innál.

– Szorulnátok, azt hiszem.

Látod, amit már nem föltétlen köllene látnod.

Látod, mit már nem lehetne.

Látván látva holt barátaid helyett a magad szemével: mi lett belőlünk. Velünk. Utánunk.

A vízözön?
A Körös.
Árnyékokba ülvén.
A Zsilipnél.
Körgátjáról a Radnai-havasokig látván.
Látni a láthatatlant.
Látható utókorod.
Utánad jövő.
Mert ezt „egyébként” már nem láthatnád.
Túlélve magad.
– Túlélte a korát!
Ő igen. Mi nem.
Korod.
Időd.
Időben.
De belógatnád a kezed (lábad) a Körösbe!...
Itt, a csabai Gyulai-zsilipnél, hol először sikerült fölszínen
maradnod. Alant az ár. Fölötted az ég.
Ama kutyavilágban.
Eme.

Anyád itt szólt rád sírva:

– Te is ilyen csúnyán beszélsz?

Hogy egy életre megtanítson e mondatával a tiszta beszéd
tiszteletére. Ha méregből – visszafogva bár, de ki-kitörjön be-
lőled – továbbra is ki-kifakadj. Kocsismódra. Kanászjárásrul
gyüvet. Ökörhajcsárral bájcsevegve. Kecsepástort köszönt-
ve. Csikós, gulyás szaván épülve. Juhással kanyarítván.

Mentségedre mondhatnók, az a másik (irányíthatatlan? Leg-
alábbis ösztönös) agyféltekéről ered.

Körös – a Zsilipnél.

Tihanyi előtt a csabaiak Gyulai-zsilipénél, hunnét a Kör-
gátról a középkorban Makra néven tisztelt Radnai-, azaz Vi-

lágosi-, mondhatni Zarándi-hegyek vonulatáig látni. Amarra, a Városnak, templomtornyaink. Úgyhogy: hazáig.

Hová, honnan a befagyott folyó jegén siklottál Veszéig, veszei Ó-Fehér-Körösig. Hol a Zsilip csövébe szorult fodrásznét – alul folyik befelé a Körös, fölül jön vissza a zsilipcső záróvasához (fölül úszva ki nem enged, csak ha bevágod magad a zsilip aljáig, hogy onnét kiröpítsen a bombatölcsérig...) –, hol a beszorult és rikoltozó asszonyságot a férje végül kötéllel rángatta ki, hogy az otthonit megelőlegezve már a helyszínen megkapja a fejmosást balkézrel.

Melynek partján meg... andaloghatsz... Honnan belógathatod a botod, vagy a jókora befőttes üveget, hogy meglegyen a napi halzsákmány... Ahol a hársak, boglárfa alatt, e gyönyörű fák árnyékában nagylánnyal vágatsz neki az életnek... Kóstolhatsz bele... Csabai édes élet... Ki, ki egész Póstelekig.

– Vasas Miska a Körgát tetején rakta le festőállványát, hogy megörökítse ezt a gyönyörű alföldi tájat. Hogy az arra tévedő, kíváncsiskodó helyre nagylány vagy virgonc fiatalasszony csábításának engedve ecsetet s festőtálcát letéve aznapi további szépségfölfedező útra induljon vele a rekettyés csabai határba.

Mi mást tehetett.

Az első csabai regény írója, Vasas (Ki tud róla?) a háború után Rómába kitántorogva e szülőhelyi tapasztalatát hasznosítva tengette további életét: hanyag eleganciájával kiült állványostul a Forum Romanum kövei közé, hogy festészetével további szépségek fölfedezésére készítse az arra tévedő tehetsős, művészi élményre szomjas amerikai nagyságakat.

Árnyak árnyában. Élted árnyékában.

Ki, ki.

Be; ameddig.

Felülről szagulván.

Hogy, már megint idehaza.

– A fiad a gátórház előtt szakadt be a jégen a kerékpárjával!

Nyáron már a gátórház falánál száradt a Körösből kikotort egyéb hulladékkal együtt a kislegény rozsdás bicaja.

Az oroszok itt jöttek be először '44-ben, Gyula felől.

Mi minden nem történt e tájt... az elmúlt háromnegyed évszázadban!

Mi nem.

Legutóbb azzal hívtam Cömbit, corvinkai barátomat, találkozunk Tihanyinál!

Sokan a Corvinkán és a Zsilip-melleyéken sem tudnák, ha ilyet mondasz, hogy hova vegyék az irányt.

Tihanyihoz? A folyón imbolygó bárkán sörözve emlékezni.

– Kerékpáron sem tudok odamenni.

Testvéreid sem hívhatod már.

Magadra maradtál.

Rácsörögsz Palkóra!

– Tudod, hol vagyok?!

Ha tudná...

Sietne a maga Zsilipjéhez?

Amelyik, azért, nyilván, kicsit más.

(Reggel gyönyörű nő a járdán előtted.)

(Mintha mi se' történt volna.)

TARTALOM

Bolondos obsitlevél 1914-ből	4
Első emlékképeim	10
Klejn a Gorvinkán	35
Tót Corvinka, szlovák Csaba	44
Ó-(Magyar-)Csaba	66
Zsilip	82